

İmam Şâfiî'nin Fıkıh Anlayışındaki Değişim

Yunus ARAZ**

İmam Şâfiî'nin Fıkıh Anlayışındaki Değişim

Özet ▶ İmam Şâfiî'nin fikir hayatında değişiklikler olmuştur. Bu değişiklikler mezhep içerisinde "kadim mezhep" ve "cedid mezhep" olarak isimlendirilmiştir. Bu değişikliğe neden gidildiği ve değişikliğin boyutu tam olarak belirlenmiş değildir. Araştırmamızın amacı bu sorulara cevap bulmaktır. Makalemizde öncelikle İmam Şâfiî'nin hayatını ele alıp, onun ilmi birikiminin oluşmasındaki amilleri ve daha sonra bunların bu değişimdeki etkilerini belirlemeye çalıştık. İmam Şâfiî'nin anlaşılması için, onun mezhebinin oluşmasında önemli bir paya sahip olan seyahatlerin ve ilim elde ettiği hocalarının iyi bilinmesi gerekir.

Anahtar Kelimeler: İmam Şâfiî, Mezheb-i Kadim, Mezheb-i Cedid

Abstract ▶ There were changes in Imam Şâfiî's intellectual life. These changes were named as 'Old Doctrine' and 'New Doctrine'. Why changes occurred and the size of them are lack of clarity. The aim of this research is to shed light on this unclarity. As a methodology, life of the Imam Şâfiî was scrutinized at the beginning, then it was tried to determine the motives causing to form his back demand lore and their effects on these changes. To understand Imam Şâfiî, his journeys and the ones impressed him should be known well that are the most important effects forming his sect.

Key Words: Imam Şâfiî, Old Doctrine, New Doctrine.

Giriş

İmam Şâfiî, hicri ikinci yüzyılın ikinci yarısında (150-204) yaşamış ve adıyla anılan Şâfiî mezhebinin kurucusudur. Gerek kendisi, gerek mezhebi, gerekse fikhî görüşleriyle ilgili çok sayıda eser kaleme alınmıştır. Bu eserlerde birçok konunun yanında İmam Şâfiî'nin fıkıh anlayışındaki değişime de değinilmiştir. Şâfiî mezhebinde yazılmış olan klasik fûrû fıkıh eserlerinde bu değişimin hangi konularda olduğu yeri geldikçe belirtilmiş, eski ve yeni görüşleri ayrı ayrı zikredilmiştir.

* Bu makale tarafımızdan yapılan "İmam Şâfiî'nin Seyahatleri ve Fıkıh Anlayışındaki Değişim" isimli yüksek lisans tezinden istifade ederek hazırlanmıştır.

** Araştırma Görevlisi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Hukuku Ana-bilim Dalı.

Bunun dışında gerek İmam Şâfiî'nin hayatını ele alan biyografi ve menakıp türü eserlerde gerekse mezhebi teorik olarak inceleyen eserlerde kadim ve cedid mezhebi ele alınmış ve bununla ilgili bilgiler verilmiştir. Biz bu çalışmada İmam Şâfiî'nin kadim ve cedid mezhebinin kapsamını, her iki dönemdeki talebeleri ve kitaplarını tanıttıktan sonra İmam Şâfiî'nin fıkıh anlayışının gelişim sürecini, bu gelişim süreci içerisinde fıkıh anlayışında meydana gelen değişimi ve bu değişimin sebeplerini inceleyeceğiz.

I- İmam Şâfiî'nin Kâdim ve Cedid Mezhebi

Küçük yaşlarda ilimle iştigal etmeye başlayan İmam Şâfiî, ilköğrenimini (küttâb) tamamladıktan sonra İslâmî ilimlerle ilgili ilk tahsilini, dönemin Mekke müftüsü olan Müslim b. Hâlid ez-Zencî (v.179) ve hadis imamlarından Süfyân b. Üyeyne (v198) gibi âlimlerden almıştır¹. Bâdiyeye gitmiş orada Hüzeyl kabilesinin içinde yaşamış, Arap dilini, edebiyatını ve Arap tarihini (eyyâmü'l-arab) öğrenmiştir². Küçük yaşta Muvatta'yı ezberlemiştir³. Daha sonra Medine'ye gitmiş ve orada ehl-i hadisin hocası sayılan İmam Mâlik'ten dersler almıştır⁴. Bu zamana kadar Mekke fikhını ez-Zencî'den, Hicaz hadis birikimini de döneminde en meşhur sayılan başta Mekke'de Süfyân b. Üyeyne ve Medine'de İmam Mâlik ve diğer bir kısım hocalardan alan⁵ İmam Şâfiî, İmam Mâlik'in vefatıyla birlikte Yemen'e gitmiş ve burada ilmi tecrübesini, amelî alanda tatbik etme imkânını bulmuştur⁶. Yemen'de aynı zamanda Mısır'ın imamı sayılan Leys b. Sa'd'ın (v.157) arkadaşı

¹ Râzi, Fahrüddin, *Menâkibu'l-imami-Şâfiî*, Kahire: Mektebetu Külliyyâti'l-Ezheriyye, 1986, s.43.; Abdurrâzık, Mustafa, *el-İmamu-Şâfiî*, Mısır: Daru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1945, s.24-25.

² Nehrâvî, Ahmed Abdusselam, *el-İmamu-Şâfiî fi mezhebeyhi'l-kadim ve'l-cedid*, Kahire: Mektebetu'ş-Şebâb, 1988. s.33.

³ Beyhakî, Ebu Bekr Ahmed b. Hüseyin, *Kitâbu beyâni hatâi men abtaa ale-Şâfiî*, thk. Halil İbrahim Molla Hatır, Sirketu Tıbaati'l-Arabiyye, Riyad 1980., s.16.; Dağcı, Samil, *İmam Şâfiî'nin hayatı ve fıkıh usûlü ilmindeki yeri*, Diyanet İlmî Dergisi, Cilt 32 Sayı 2. s.73.

⁴ Râzi, *Menâkib*, s.39.; Ebu Zehra, Muhammed, *Tarihu'l-Mezâhibi'l-İslâmiyye*, Kâhire: Daru'l-Fikri'l-Arabi, 1996, s.428.

⁵ Hudarî Beg, Muhammed, *Târihu't-Teşrii'l-İslâmî*, 2. Bs., Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1967. s.214.

⁶ Râzi, *Menâkib*, s.39.; Nehrâvî, *el-İmamu-Şâfiî fi mezhebeyhi'l-kadim ve'l-cedid*, s.58; Şamil Dağcı, *İmam Şâfiî'nin Hayatı Ve Fıkıh Usûlü İlmindeki Yeri*, s.76.

Yahya b. Hassân ve Şam bölgesinin imamı sayılan İmam Evzâî'nin (v.157) arkadaşı olan Amr b. Seleme ile çalışmıştır. Bu âlimler vasıtasıyla Leys b. Sa'd ve İmam Evzâî'nin fikhî görüşlerini de öğrenme imkânına kavuşmuştur.⁷ Ayrıca Hişâm b. Yusuf (v. 197), Mutarrif b. Mâzin (v. 191) gibi âlimlerden ders almıştır.⁸ Böylelikle İmam Şâfiî, Mekke fikhını, Medine fikhını ve Yemen fikhını öğrenme imkânına kavuşmuştur.

Daha sonra Rafizilik suçlamasıyla Rakka'ya getirilen ve buradaki sorgulama-
dan beraat edince Bağdat'ta göz hapsinde tutulan İmam Şâfiî, burada da ehl-i
rey'in hocası olan İmam Ebû Hanîfe'nin (v.150) görüşlerini, onun en yakın tale-
besi olan ve mezhebini yayan Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'den tahsil etmiş-
tir. Bu da ona İmam Mâlik'ten öğrendiği ehl-i hadîs'in fikhının yanında, ehl-i
rey'in fikhını öğrenme imkânı sağlamıştır.⁹ İmam Şâfiî, Bağdat'ta İmam
Şeybânî'nin dışında Vekî' b. el-Cerrah el-Kûfi (v.197),¹⁰ Abdulvahhâb b. Abdu'l-
Mecîd es-Sakafî (v. 194), Ebu Usâme Hammad b. Usâme el-Kûfi (v. 210), İsmâil
b. Uleyye el-Basrî ve Hasan b. Ziyad gibi âlimlerden ders almıştır.¹¹

⁷ Samil Dağcı, *İmam Şâfiî'nin Hayatı Ve Fıkıh Usûlü İlmindeki Yeri*, s.76.

⁸ Zehebî, Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Siyeru a'lâmi-n nübelâ*, 11. Basım., Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1996., X. s.5.; Aybakan, Bilal, *İmam Şâfiî Ve Fıkıh Düşüncesinin Mezhepleşmesi*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2007., s. 29.; Şirbâsî, Ahmed, *El-Eimmetü'l-erba'a*, Daru'l-Hilal, trhsz., s.127.; es-Şek'a, Mustafa, *el-Eimmetu'l-erbaa (3) El-İmam Muhammed b. İdris eş-Şâfiî*, Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-Lübnânî, 1984., s. 91.

⁹ Ahmed Emin, *Duha'l-İslâm*, 7.bs., Kahire: Matbaatu Lecneti't-Te'lif ve't-Terceme ve'n-Nesr, 1964., II. 220.

¹⁰ Vekî' b. el-Cerrah el-Kûfi (129-197): Tebe-i tabiinden olan bir hadis imamıdır. Dönemindeki Irak mühaddislerindedir. İmam Ebû Hanîfe'nin fetvalarıyla fetva vermiştir. Zühd ve takva ehliindedir. İmam Şâfiî'nin, ezberiyle ilgili şikâyetini anlatan meshur şiiri de Vekî'e yaptığı şikâyetini anlatır. Kavâsimî, Ekrem Yûsuf Ömer, *El-Medhal ila mezhebi'l-imami's-Şâfiî*, Ürdün: Daru'n-Nefâis, 2003. s.76.

¹¹ Cündi, Abdulhalîm, *el-İmâmu's-Şâfiî nâsıru's-sünne ve vâdiu'l-usûl*, Kahire: Dâru'l-Meârif, 1982, s. 83.; Nehrâvî, *el-İmâmu's-Şâfiî fi mezhebeyhi'l-kadîm ve'l-cedîd*, s.78-79; Aybakan, *İmam Şâfiî*, s. 35.; Şirbâsî, *El-Eimmetü'l-erba'a*, s.127.

Sonra tekrar Mekke'ye dönmüş ve burada bilgilerini gözden geçirme, derleyip toplama imkânı bulmuştur. Burada bir yandan yanında getirdiği kitapları inceleyen diğer yandan Harem-i Şerif'te dersler vermeye başlamıştır.¹² İşte bu dönemde artık kendi mezhebinin tohumlarını atmaya başlamıştır.¹³ Daha sonra Bağdat'a tekrar dönmüştür. Artık sadece furû konularıyla ilgilenen biri değil, aksine küllî kurallar belirlemiş, fıkıh usûlü ile ilgili bilgiler taşıyan biridir.

İmam Şâfiî, ömrünün yaklaşık olarak son dört yılını Mısır'da geçirmiştir. Burada talebeler yetiştirmiş, kitaplar yazmış, ders halkalarında ders vermiştir. Mısır'daki âlimlerle görüştüğçe onlardan sahih hadî işitmiştir. Ayrıca oradaki içtimai hayatı, Hicaz ve Irak'takine benzemeyen örfleri, adetleri görmüştür.

Irak'ta söylediği ahkâma dair görüşlerinden farklı olan yeni görüşler dile getirmiştir. Bunun sonucunda da bu yeni görüşlerini içeren kitaplar yazmaya başlamıştır. "el-Ümm" adlı kitabı bunlardan biridir.¹⁴ Böylece İmam Şâfiî'nin kâdim ve cedid mezhebi ortaya çıkmıştır. Genel olarak İmam Şâfiî'nin Irak'taki görüşleri ve kitapları "*İmam Şâfiî'nin kâdim mezhebi*" olarak ele alınmıştır. Mısır'da ki görüşleri ve kitapları ise "*İmam Şâfiî'nin cedid mezhebi*" olarak adlandırılmıştır.¹⁵

Burada anlaşıldığı kadarıyla İmam Şâfiî'nin mezhebinin kadim ve cedid olarak adlandırılması daha çok O'nun kitapları ve görüşlerinden kaynaklanmaktadır. Irak'ta yazdığı ve söyledikleri kadim, Mısır'da yazdığı ve söyledikleri ise cedid olarak isimlendirilmiştir. Oysa mezhebi birdir. Çünkü Irak'ta benimsediği görüş, onun, o zamana kadar elde ettiği bilgileri sonucu ulaştığı görüştür. Daha sonra bu görüşünü Mısır'da değiştirmesi, onun ilminin tekâmüle ermesi veya elde ettiği yeni bilgilerle ulaştığı bir sonuçtur.¹⁶ Bir ölçüde de bu nasih ve mensuha benzer

¹² Aybakan, *İmam Şâfiî*, s. 36.; Uşfur, Ramazan Ahmed Abdurabbih, *el-İmam eş-Şâfiî : fakihen ve muhaddisen*, Kahire : Mektebetü Vehbe, 2000., s.48.

¹³ Nehrâvî, *el-İmâmu's-Şâfiî fi mezhebeyhi'l-kadim ve'l-cedid*, s.208-213.

¹⁴ Nehrâvî, *el-İmâmu's-Şâfiî fi mezhebeyhi'l-kadim ve'l-cedid*, s. 217.

¹⁵ Nevevî, Ebû Zekeriyya Muhyiddîn b. Şeref, *el-Mecmu' şerhu'l-Mühezzeb* (Thk. Muhammed Necîp el-Mutiî), Kahire 1980., I. 25.; Nehrâvî, *el-İmâmu's-Şâfiî fi mezhebeyhi'l-kadim ve'l-cedid*, s. 218; Ahmed Emin, *Duha'l-İslâm*, I. 231;

¹⁶ Nehrâvî, *el-İmâmu's-Şâfiî fi mezhebeyhi'l-kadim ve'l-cedid*, s. 218.; Uşfur, *El-İmâmu's-Şâfiî fakihen ve muhaddisen*, s.185.

ki, cedit görüşleri 'nasih', kadim görüşleri 'mensuh' olarak anlaşılabilir.¹⁷ Sonuçta her iki görüşünde de o an mevcut olan ilmi birikimi etkili olmuştur. Ayrıca İmam Şâfiî'nin Bağdat'taki görüşleri genel olarak ehl-i re'y'e bir reddiye veya karşı duruş gibi görülürken, Mısır'daki görüşleri ise herhangi bir görüşe bağlılıktan ve taraf olmaktan uzak kendine has görüşleri olarak değerlendirilmiştir. Dolayısıyla burada iki mezhep veya iki görüş söz konusu olmamaktadır. İmam Şâfiî'nin ilmi durumuna göre serdettiği görüşü onun o andaki mezhebi olarak anlaşılmalı ve eğer görüş değişikliği olmuşsa, değiştirdiği görüşü yine kendisinin mezhebi olarak alınmalıdır.¹⁸

Zira “Kim sahih bir hadisle karşılaşır o benim mezhebimdir”¹⁹ şeklindeki sözü, görüşlerinde katı bir tutum içerisinde olmadığını, aksine en iyiye yönelme eğiliminin olduğu görülür.

Aslında İmam Şâfiî'nin cedit mezhebi, İmam Mâlik'in vefatından (h. 179), kendi vefat ettiği tarihe kadar (h.204) geçen yaklaşık yirmi beş yıllık bir ilmî çalışmanın mahsulüdür. İlmî ve aklî tecrübelerinin bir neticesidir.

İmam Şâfiî'nin kâdim ve cedit mezhebinin furû ile ilgili meselelerde olduğu, usûle dair böyle bir ayırımın olmadığı belirtilmektedir.²⁰ Sahâbi kavli konusunda kâdim ve cedit görüşlerde ihtilaf olduğunu belirten âlimler vardır. Onun Irak'taki görüşlerinde sahâbî kavlini delil olarak aldığını, oysa Mısır'da yazdıklarında bunu delil olarak almadığını söyleyenler vardır.²¹ Fakat Şâfiî âlimlerinin çoğu, onun her iki mezhebinde de sahâbî kavlini delil olarak kullandığını benimsemişlerdir. Ayrıca amel-i ehli Medine görüşünde değişiklik olduğu da düşünülebilir. Çünkü İmam Şâfiî'nin, İmam Mâlik'in etkisinde kaldığı dönemlerde bir itirazı bilinmezken Mısır'da bu eleştirilmiştir. Bunlar düşünüldüğünde usûl konularında da kâdim ve cedit ayırımı olduğu söylenebilir. Ayrıca İmam Şâfiî'nin

¹⁷ İmâmü'l-Haremeyn Cüveynî, *Mugisü'l-halk fi tercihi'l-kavli'l-hak*, el-Matbaatü'l-Mısriyye 1934/1352., s. 27.; el-Hûlî, Emin, *el-Müceddidün fi'l-İslam*, Kâhire: Dâru'l-Ma'rife, 1965., s.85.; Uşfur, *El-İmamu's-Şafii fakihen ve muhaddisen*, s.186.

¹⁸ Uşfur, *El-İmamu's-Şafii fakihen ve muhaddisen*, s.185.

¹⁹ Ebu Zehra, *Târihu'l-mezâhibi'l-İslâmiyye*, s.463.; Uşfur, *El-İmamu's-Şafii fakihen ve muhaddisen*, s.72.

²⁰ Nehrâvî, *el-İmâmü's-Şafii fi mezhebeyhi'l-kadim ve'l-cedid*, s. 219-220.

²¹ Ebu Zehra, Muhammed, *İmam Şâfiî*, Terc. Osman Keskioglu, Ankara: D.İ.B.Y. , 2000., s. 297.

fıkıh usulü alanında yazdığı bilinen *er-Risale* adlı eserinin kadim ve cedid döneminde ayrı ayrı yazılmış olduğu bilinmektedir. Bu da onun usul anlayışında değişiklik olabileceğini akla getirmektedir.²²

A- İmam Şâfiî'nin Kadim Mezhebi

1. Kapsadığı Zaman Dilimi

Daha öncede belirttiğimiz gibi kadim mezhebinin kapsamı, fikir alanında belirlenemese de, görüşlerini serdetme ve eserler verme anlamında 179 yılında İmam Mâlik'in vefatından 199 yılında Mısır'a gidişine kadar olan dönemi kapsar. 179 yılında İmam Mâlik'in vefatından 195 yılında İmam Şâfiî'nin Mekke'den Bağdat'a dönüşüne kadar olan dönem, kadim mezhebinin birikimini yaptığı dönem, 195 yılından Mısır'a gittiği tarihe kadar ise kadim dönemini tedvin ettiği ve serdettiği dönemdir.²³ Genel olarak her ne kadar kadim dönem İmam Şâfiî'nin Mekke ve Bağdat'ta kaldığı süre içinde ortaya koyduğu görüşler olarak ele alınırsa da eser bağlamında 195 yılında Bağdat'a gittiği ve iki yıl kaldığı dönemdeki eserlerini içerir.²⁴ İmam Şâfiî'nin kadim görüşlerinin oluşum sürecinin, İmam Mâlik'in vefatıyla başladığı, İmam Muhammed'le tanışmasıyla önceki süreçle aynı çizgide ama sentez, diyalektik, kıyas ve sünneti daha etkin kullanması bakımından biraz daha olgunlaştığı söylenebilir.²⁵

²² El-Kavâsimî, *El-Medhal ila mezhebi'l-imami's-Şâfiî*, s.310.

²³ El-Kavâsimî, *El-Medhal ila mezhebi'l-imami's-Şâfiî*, s.300.

²⁴ Ebû Muhammed Cemaleddin Abdürrahim b. el-Hasan İsnevi, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1987., s.18.; Rüstâkî, Muhammed Sümei'î Seyyid Abdurrahman, *el-Kadim ve'l-cedid min akvali'l-imami's-Şâfiî*, Beyrut : Dâru İbn Hazm, 2005., s.108.; Uşfur, *El-İmamü's-Şâfiî fakihen ve muhaddisen*, s.178.; Münâvî, Muhammed b. İbrahim b. Abdurrahman es-Selemî, *Ferâidü'l-fevâid fi ihlîtafi'l-kavleyn li-müctehidin vahid*, Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1995., s.56.

²⁵ Abdurrahman Candan, *İmam Şâfiî'nin Kadim görüşlerinin oluşum süreci*, Geleneksel ve Modernist Paradigma Kıskaçında İmam Şâfiî (edt. M. Mahfuz Söylemez), Araştırma Yayınları, Ankara 2014, s. 476-477.

Dolayısıyla kavli kadim, İmam Şâfiî'nin Hicaz ve Irak'taki üstatlarından elde ettiği ilmi birikim sonucu, Bağdat'ta serdettiği fikhî görüşler bütününe anlatmak için kullanılan bir terimdir.²⁶

2. Eserleri

İmam Şâfiî'nin Mısır'a gitmeden önce yazdığı eserler kadim dönemine ait eserlerdir. Bu eserler genel olarak Mısır'a gidince gözden geçirilmiş ve bazen aynı isimle bazen de değişik bir isimle tekrar yazılmıştır. Kadim döneme ait eserler şunlardır.

a. El-Hücce: İmam Şâfiî'nin kadim döneme ait, furu' fıkha dair en önemli eseridir.²⁷ Büveytî'nin rivayetine göre Ashab-ı hadis, İmam Şâfiî'den, Ebû Hanîfe'nin kitaplarına bir cevap yazması talebinde bulunmuştur. Bunun üzerine 'onların kitaplarını incelemeyen bunu yapmam' diyerek önce Şeybânî'nin kitaplarını yazmış daha sonra onları ezberlemiş ve Hücc'e'yi telif etmiştir.²⁸ Bazı rivayetlerde bu kitaba "Mebisûr" denilmiştir.²⁹ Bağdat'ta kaleme aldığı için bu esere *Kitabü'l-Bağdâdî* de denilmektedir.³⁰ Bu kitabını Za'ferânî rivayet etmiştir.³¹

b. Risâle: İmam Şâfiî, Abdurrahman b. Mehdî'nin (v.198) isteği üzerine usûl-i fikh ile ilgili elimizde mevcut en eski te'lif olma niteliğini koruyan *Risâle* adlı eserini yazmıştır.³² İmam Şâfiî'nin bu *Risâle*'si kadim dönemindeki fıkıh

²⁶ Muhammed İbrahim Ahmed Ali, 'el-Mezheb inde's-Şâfiyye', Kral Abdulaziz Üniversitesi Dergisi, Riyâd 1978/1398, Sayı 2, s.3.

²⁷ Rüstâkî, *el-Kadim ve'l-cedid min akvali'l-imami's-Şafii*, s.108.; Nehrâvî, *el-İmâmu's-Şâfiî fi mezhebeyhi'l-kadim ve'l-cedid*, s.712.

²⁸ Aybakan, *İmam Şâfiî*, s. 32.; Kâtip Çelebi, Mustafa b. Abdillâh, *Keşfü'z-zünun an esâmil-kütüp ve'l-funûn*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1971., c.I. s.631-632.; Nehrâvî, *el-İmâmu's-Şâfiî fi mezhebeyhi'l-kadim ve'l-cedid*, s.429.; eş-Şek'a, *el-Eimmetü'l-erbe'e*, s. 126.

²⁹ Nehrâvî, *el-İmâmu's-Şâfiî fi mezhebeyhi'l-kadim ve'l-cedid*, s. 715.; Dağcı, *İmam Şâfiî'nin hayatı ve fıkıh usûlü ilmindeki yeri*, s. 53.;

³⁰ Aybakan, *İmam Şâfiî*, s. 32.; Dağcı, *İmam Şâfiî'nin hayatı ve fıkıh usûlü ilmindeki yeri*, s.85.; eş-Şek'a, *el-Eimmetü'l-erbe'e*, s. 125.

³¹ Rüstâkî, *el-Kadim ve'l-cedid min akvali'l-imami's-Şafii*, s.55.

³² Beyhâkî, *Menakibü's-Şafii*, c.1., s.230.; Cündî, *el-İmâmu's-Şâfiî*, s. 117.; Kaddan, Mennâ', *Tarihu'r-Teşri'l-İslâmî*, Kahire: Mektebetü Vehbe, 1989., s.369.

usulü bilgilerini içeren kitabıdır. Birçok rivayette İmam Şâfiî'nin biri kadîm diğeri cedîd olmak üzere iki tane Risâle yazdığı bilinmektedir.³³ Abdurrahmân b. el-Mehdî'ye yazılan Risâle, İmam Şâfiî'nin -genel görüşe göre- Bağdat'ta yazdığı kadim Risâle'sidir. Cedid Risâlesi'ni ise Mısır'a geldikten sonra telif etmiştir.³⁴

c. Mebsût: Bu kitabın İmam Şâfiî'nin kadim dönemi görüşlerini içerdiği konusunda ihtilaf olmamakla birlikte, kitaba ilgili bazı ihtilaflar vardır. Bazılarına göre bu kitap daha önce bahsettiğimiz 'Hücce' kitabına verilen diğer bir isimdir.³⁵ Bazıları ise bu kitabın 'Ümm' kitabı olduğunu belirtmiştir.³⁶

3. Talebeleri

İmam Şâfiî'nin kadim görüşlerini onun, Bağdat'taki talebeleri rivayet etmiştir. Şimdi bunları sırasıyla ele alalım:

a. Ahmed b. Hanbel (164-241): Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed b. Hanbel b. Hilal b. Esed.³⁷ Fıkıh mezheplerinden Hanbelî mezhebinin kurucusu olan Ahmed b. Hanbel, İmam Şâfiî'nin Bağdat'taki önemli talebelerinden biridir. İmam Şâfiî ile ne zaman karşılaştıkları tam olarak belli değildir. Bazı rivayetlerde Bağdat'a ilk gidişinde karşılaşmış oldukları rivayet edilirken³⁸, bazı rivayetlerde karşılaşmanın Bağdat'tan Mekke'ye döndükten sonra olduğu bildirilmektedir.³⁹ Fakat kaynaklarda genel olarak İmam Şâfiî ile Ahmed b. Hanbel'in sıkı bir şekilde görüşmeleri, İmam Şâfiî'nin 195 yılında Bağdat'a ikinci gelişinden sonra olduğu

³³ Ahmet Emin, *Duha'l-İslam*, II. 228.; Nehrâvî, *el-İmâmu'ş-Şâfiî fi mezhebeyhi'l-kadîm ve'l-cedid*, s. 716.

³⁴ Râzi, *Menâkib*, s.153.; eş-Şek'a, *el-Eimmetü'l-Erbe'e*, s. 135.; Aybakan, *İmam Şâfiî*, s. 127.

³⁵ Nehrâvî, *el-İmâmu'ş-Şâfiî fi mezhebeyhi'l-kadîm ve'l-cedid*, s. 715.

³⁶ İbn Nedim, *Fihrist*, Beyrut 1964., s.263-264.; Aybakan, *İmam Şâfiî*, s. 117.

³⁷ Nehrâvî, *el-İmâmu'ş-Şâfiî fi mezhebeyhi'l-kadîm ve'l-cedid*, s. 618.

³⁸ İbn Şühbe, Ebû Bekr b. Ahmed b. Muhammed b. Ömer b. Muhammed Takıyyuddin ed-Dimeşkî, *Tabakatu'ş-Şâfiyye*, hzr. Hafız Abdulalim Han, Haydarabad: Me'ârifü'l-Osmâniyye, 1978., I. 26.

³⁹ Beyhaki, *Menakibü'ş-Şâfiî*, c.1., s.213.; Cündi, *el-İmâmu'ş-Şâfiî*, s. 117.; Usfur, *El-İmâmu'ş-Şâfiî fakihen ve muhaddisen*, s.177.

bildirilmektedir.⁴⁰ Kendisinden rivayet edilen sözlerde İmam Şâfiî'yi çokça met-hetmekte ve onun gibi birini görmediğini beyan etmektedir. Hatta bir sözünde onun ikinci yüzyılın müceddidi olduğunu belirtmektedir. Yine diğer bir sözünde "hakkında delil bulamadığım (haber bulamadığım) meselelerde Şâfiî'nin kavliyle fetva verdim, çünkü o Kureyş'li bir âlimdir ve yeryüzünü ilmiyle doldurmuştur" demektedir.⁴¹

İmam Şâfiî'nin, Ahmed b. Hanbel'e 'sahih hadisleri siz bizden daha iyi bili-yorsunuz, herhangi bir sahih haber olduğunda bize de bildirin ki, ona göre görüş beyan edelim. Bu haber ister Kûfe, ister Basra, ister Şam kaynaklı olsun' demek-tedir.⁴² Buradan anlaşıldığı kadarla İmam Şâfiî, onun hadis birikiminden fayda-lanmıştır. Kaynaklar İmam Şâfiî'nin Bağdat'taki veya Kavl-i kadim dönemi ravi-leri arasında İmam Ahmed b. Hanbel'i de saymaktadırlar.⁴³ Ahmed b. Hanbel, İmam Şâfiî Mısır'a gidinceye kadar onun talebesi olmuştur.⁴⁴

b. Ebû Sevr İbrahim b. Hâlid el-Yemânî el-Kelbî (240) : Ebû Sevr, aslında Irak ehlinde olmasına rağmen, İmam Şâfiî ile tanışınca eski anlayışını terk et-miştir.⁴⁵ İbrahim Ebû Sevr, Hasan el-Kerâbisî ile birlikte, İmam Şâfiî'nin Bağ-dat'a geldiğini duyunca onunla alay etmek için yanına gittiklerini ama yanından çıkarken kendilerinin yanlışlıklarını gördüklerini anlatmaktadır.⁴⁶ İmam

⁴⁰ İbn Şühbe, *Tabakatu's-Şâfiyye*, I. 5.

⁴¹ Emin el-Hülî, *el-Müceddidün fi'l-İslam*, s.101.; İbn Şühbe, *Tabakatu's-Şâfiyye*, I. 5.; Cündi, *el-İmamu's-Şâfiî*, s. 146.

⁴² İbn Ebî Hâtım, *Âdâbü's-Şâfiî ve Menakıbh.*, thk. Abdülganî Abdülhalik, Beyrut Daru'l-Ku-tubi'l-İlmiyye 2003, s. 70.; Aybakan, *İmam Şâfiî*, s. 159.; Ahmet Emin, *Duba'l-İslam*, II. 227.; el-Hülî, *el-Müceddidün fi'l-İslam*, s.83.;

⁴³ Cündi, *el-İmamu's-Şâfiî*, s. 145.; Aybakan, *İmam Şâfiî*, s. 157.

⁴⁴ Nehrâvî, *el-İmamu's-Şâfiî fi mezhebeyhi'l-kadim ve'l-cedid*, s. 618.

⁴⁵ İsnævî, *Tabakatu's-Şâfiyye*, s. 25.; İbn Şühbe, *Tabakatu's-Şâfiyye*, I. 4.; Sezgin, Fuat, *Tarihu't-Türâsi'l-Arabî*, Arapçaya çev. Mahmut Fevzi Hicazî v. dğr., Riyad: Camiatü'l-İmam Muham-med b. Suud el-İslamiyye, 1991., c.I cüz:III. s. 192.; Aybakan, *İmam Şâfiî*, s. 157.; Nehrâvî, *el-İmamu's-Şâfiî fi mezhebeyhi'l-kadim ve'l-cedid*, s. 622.; Strzyzewska, Bozena Gajane, *Tarihu't-teşrii'l-İslâmî*, Beyrut: Dârü'l-Âfâki'l-Cedide, 1983., s.175.; Ebû Ömer Cemaleddin Yusuf b. Abdullah b. Muhammed Kurtubi İbn Abdülber Nemerî, *el-İntika' fi fezaili'l-eimmeti's-selaseti'l-fukaha.* : Malik b. Enes el-Asbahi el-Medenî, Muhammed b. İdris eş-Şâfiî el-Muttalibi, Ebû Hanife Numan b. Sabit el-Kufî, Beyrut : Dârü'l-Beşairi'l-İslâmiyye, 1997.; s. 166.

⁴⁶ Beyhaki, *Menakibü's-Şâfiî*, c.1., s.221-222.

Şâfiî'den istifade etmiş fakat zamanla müstakil müçtehit olmuş ve kendine has bir mezhebi olmuştur.⁴⁷ İmam Şâfiî'ye ve cumhura muhalif içtihatları vardır.⁴⁸

c. Hasan b. Muhammed b. Sabbah ez-Za'ferânî el-Bağdâdî (260): Hasan b. Muhammed b. Sabbah ez-Za'ferânî el-Bağdâdî,⁴⁹ Ebû Sevr gibi ehl-i rey fikhını benimsemişken daha sonra Şâfiî mezhebine geçmiştir.⁵⁰ Hadis âlimlerinin sika olarak nitelediği ve kendisinden rivayette buldukları biridir.⁵¹ İmam Şâfiî'nin Bağdat'a 195 yılında geldiğinde Za'ferânî'ye misafir olduğu ile ilgili rivayetler vardır.⁵² Şâfiî'nin Irak'taki meşhur öğrencisi Za'ferânî (v.260) onun 'kadim' görüşlerinin en sağlam ravisidir.⁵³ Hatta İmam Şâfiî'nin kitaplarını yazan ve onun meclisinde okuma işini yürütenin Za'ferânî olduğu rivayet edilmiştir.⁵⁴ Za'ferânî, İmam Şâfiî'den *Mebûsût* adlı eserini rivayet etmiştir.⁵⁵ Bu eser, İmam Şâfiî'nin kadim mezhebindeki metinleri ve görüşleri ihtiva eder.⁵⁶

⁴⁷ İsnævî, *Tabakatu's-Şâfi'iyye*, s. 25.; İbn Şühbe, *Tabakatu's-Şâfi'iyye*, I. 4.; Cündi, *el-İmamü's-Şâfiî*, s. 147.

⁴⁸ İbn Nedim, *Fibrîst*, s.265.; Karaman, Hayrettin, *İslam Hukuk Tarihi*, İstanbul: İz Yayıncılık, 1999., s. 203.; Aybakan, *İmam Şâfiî*, s. 157.; Hudarî Beg, *Tarihu't-Teşri'i'l-İslâmî*, s.217.; Strzyzewska, *Tarihü't-teşrii'l-İslâmî*, s.175.

⁴⁹ İbn Şühbe, *Tabakatu's-Şâfi'iyye*, I. 12.; Sezgin, *Tarihu't-Türâsi'l-Arabî*, c.I cüz:III. s. 193.; Hudarî Beg, *Tarihu't-Teşri'i'l-İslâmî*, s.217.; Cündi, *el-İmamü's-Şâfiî*, s. 147.

⁵⁰ Nemerî, *el-İntika' fi fezaili'l-eimmeti's-selaseti'l-fukaha*; s. 164.; Cündi, *el-İmamü's-Şâfiî*, s. 147.; eş-Şek'a, *el-Eimmetü'l-Erbe'e*, s. 188.

⁵¹ Sezgin, *Tarihu't-Türâsi'l-Arabî*, c.I cüz:III. s. 193.; Hudarî Beg, *Tarihu't-Teşri'i'l-İslâmî*, s.218.; Aybakan, *İmam Şâfiî*, s. 156.; Strzyzewska, *Tarihü't-teşrii'l-İslâmî*, s.175.

⁵² Beyhaki, *Menakibü's-Şâfiî*, c.1., s.229.; Aybakan, *İmam Şâfiî*, s. 41.

⁵³ İsnævî, *Tabakatu's-Şâfi'iyye*, s. 27.; İbn Şühbe, *Tabakatu's-Şâfi'iyye*, I. 13.; Karaman, *İslam Hukuk Tarihi*, s. 204. ; Hudarî Beg, *Tarihu't-Teşri'i'l-İslâmî*, s.217.

⁵⁴ Nemerî, *el-İntika' fi fezaili'l-eimmeti's-selaseti'l-fukaha*; s. 164.; Sezgin, *Tarihu't-Türâsi'l-Arabî*, c.I cüz:III. s. 193.; Hudarî Beg, *Tarihu't-Teşri'i'l-İslâmî*, s.217.; eş-Şek'a, *el-Eimmetü'l-Erbe'e*, s. 188.

⁵⁵ İbn Nedim, *Fibrîst*, s.265.; Cündi, *el-İmamü's-Şâfiî*, s. 147.

⁵⁶ Aybakan, *İmam Şâfiî*, s. 157.

d. Ebû Ali el-Hüseyin b. Ali b. Yezîd el-Bağdadî el-Kerâbisî (245): Ebû Ali el-Hüseyin b. Ali b. Yezîd el-Kerâbisî el-Bağdadî.⁵⁷ Ehl-i rey fikhında meşhur olmuş daha sonra Şafîi'ye yönelmiştir.⁵⁸ İmam Şafîi'nin kadim görüşlerini en iyi bilenlerden biri olarak tanınır. Halku'l-Kur'an tartışmalarında 'benim telaffuz ettiğim Kur'an mahlûktur' sözünden dolayı Ahmet b. Hanbel onu eleştirmiş ve ehl-i sünnet içindeki konumu zayıflamıştır.⁵⁹

e. Ahmed b. Yahya b. el-Azîz el-Bağdadî: Önceleri İmam Şafîi'ye bağlı bir talebesi iken, daha sonra Ahmed b. Ebî Davud'un mezhebine yönelmiş ve onun görüşlerini benimsemiştir. Mutezile'ye olan yakınlığı ile tanınmıştır. İmam Şafîi kendisiyle ilgili olumlu düşünceler taşımadığı için kitaplarını kıraat etmesine engel olmuştur.⁶⁰

f. Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm el-Bağdadî (224): Dil biliminde (Lügat) meşhur bir kişidir.⁶¹ Bağdat'ta İmam Şafîi ile beraber bulunmuş ve onun kitaplarını yazmıştır.⁶²

g. Ebû Abdurrahman el-Eş'arî: İmam Şafîi'nin Bağdat'taki talebelerindedir. İmam Şafîi, Mısır'a gidince, Bağdat'ta 'eş-Şafîi' lakabıyla anılan Ebû Abdurrahman el-Eş'arî, mezhepler arasındaki ihtilafları iyi bilmesiyle meşhurdur. Hadis ilmiyle de ilgilenmiştir.⁶³

⁵⁷ İsnevî, *Tabakatu's-Şafîiyye*, s. 26.; Hudarî Beg, *Tarihü't-Teşri'i'l-İslâmî*, s.218.; Aybakan, *İmam Şafîi*, s. 156.

⁵⁸ İbn Şühbe, *Tabakatu's-Şafîiyye*, I. 14.; Nemerî, *el-İntika' fî Fezaili'l-Eimmeti's-Selaseti'l-Fukaha*; s. 165.; Hudarî Beg, *Tarihü't-Teşri'i'l-İslâmî*, s.218.; Strzyzewska, *Tarihü't-teşrii'l-İslâmî*, s.176.

⁵⁹ Nemerî, *el-İntika' fî Fezaili'l-Eimmeti's-Selaseti'l-Fukaha*; s. 165.; Cündi, *el-İmamü's- Şafîi*, s. 147.; Hudarî Beg, *Tarihü't-Teşri'i'l-İslâmî*, s.218.; eş-Şek'a, *el-Eimmetü'l-Erbe'e*, s. 190.

⁶⁰ Hudarî Beg, *Tarihü't-teşri'i'l-islâmî*, s.218.

⁶¹ İbn Şühbe, *Tabakatu's-şafîiyye*,I. 26.

⁶² Nemerî, *el-İntika' fî fezaili'l-eimmeti's-selaseti'l-fukaha*; s. 167.

⁶³ eş-Şek'a, *el-Eimmetü'l-Erbe'e*, s. 189.

B- İmam Şâfiî'nin Cedid Mezhebi

1. Kapsadığı Zaman Dilimi

İmam Şâfiî'nin cedid mezhebi, onun, Mısır dönemine ait mezhebidir. Fikrî temelleri Mısır öncesine bağlanabilirse de, sonuç olarak cedid mezhebine ait eserler bu dönemde telif edilmiştir. Dolayısıyla mezheb-i cedid, İmam Şâfiî'nin Mısır dönemindeki eser ve görüşlerini kapsar.⁶⁴

Ahmed b. Hanbel'e *'İmam Şâfiî'nin Iraklıların elinde bulunan kitapları hakkında ne dersin, Mısır'dakileri mi, yoksa onları mı (Irak'takileri mi) tercih ediyorsun'* diye sorulunca, cevap olarak *'Mısır'da vaz'ettiği kitapları al, çünkü o bu kitapları Irak'ta yazıya geçirdi, fakat onlarla hükmetmedi. Mısır'a gidince onlarla hüküm verdi'* demiştir.⁶⁵

2. Eserleri

İmam Şâfiî'nin günümüze kadar gelen eserleri onun cedid dönemine ait eserleridir. Bu eserlerin tamamını Rebî' b. Süleyman el-Murâdî rivayet etmiştir.⁶⁶ Rebî' b. Süleyman bir sözünde *"İmam Şâfiî Mısır'da dört yıl içerisinde 1500 varak imla etti, 2000 varaklık el-Ümm kitabını ve Sünen kitabını ortaya çıkardı. Daha bunun gibi birçok şeyi bu dört yılda yaptı..."* demektedir.⁶⁷ İmam Şâfiî'nin Mısır'da yoğun bir telif faaliyeti içine girdiği rivayet edilmektedir. Gecelerini üçe böldüğü, ilk bölümde telif çalışmaları yaptığı, ikinci bölümde uyuduğu, üçüncü bölümde ise ibadet ettiği belirtilir.⁶⁸ Ravisi Rebî' b. Süleyman el-Murâdî olan İmam Şâfiî'nin cedid mezhebine ait eserleri şunlardır:

⁶⁴ İsnvî, *Tabakatu's-Şâfi'iyye*, s. 18.; Rüstâkî, *el-Kadim ve'l-cedid min akvali'l-imami's-Şâfiî*, s.109.; Muhammed İbrahim Ahmed Ali, *'el-Mezheb inde's-Şâfi'iyye'*, s.4.

⁶⁵ el-Hüli, *el-Müceddidün fi'l-İslam*, s.86.; El-Kavâsimî, *El-Medhal ila mezhebi'l-imami's-Şâfiî*, s.106.

⁶⁶ Aybakan, *İmam Şâfiî*, s. 116.

⁶⁷ Usfur, *El-İmamü's-Şâfiî fakihen ve muhaddisen*, s.181.; Rüstâkî, *el-Kadim ve'l-cedid min akvali'l-imami's-Şâfiî*, s.109.

⁶⁸ Nehrâvî, *el-İmâmu's-Şâfiî fi mezhebeyhi'l-kadim ve'l-cedid*, s. 82.

a. *El-Ümm*: İmam Şâfiî'nin bize ulaşan en büyük eseridir. Fıkıh bablarına göre hazırlanmıştır. Usul konularını içeren bölümler de bulunmaktadır.⁶⁹ Bu eserin, İmam Şâfiî'ye ait olup olmadığı tartışılmıştır.⁷⁰ Büveytî'ye ait bir kitap olduğu söylenmişse de çoğunluk İmam Şâfiî'ye ait olduğunu kabul etmiştir.⁷¹ *El-Ümm* eseri İmam Şâfiî'nin Mısır'a geldikten sonra öğrencilerine aktardığı görüşleri içerir. Talebesi Buveytî (v. 231) toplamış, Rebî' b. Süleyman el-Murâdî ise fıkıh bablarına göre yeniden tertip ederek rivayet etmiştir.⁷² İmam Şâfiî'ye ait olan sekiz eser⁷³ el-Ümm kitabının yedinci cildinde, *İhtilâfû'l-Hadis* eseri ise sekizinci cildin sonunda basılmıştır.

b. *Er-Risâle*: İmam Şâfiî'nin fıkıh usulü alanında yazdığı eseridir. Bu eser, fıkıh usulü alanında yazılan ilk eser olarak kabul edilmiştir.⁷⁴ Birçok rivayette İmam Şâfiî'nin biri kadîm diğeri cedîd olmak üzere iki tane *Risâle* yazdığı, ilkinin Mısır'a gelmeden önce yazdığı ikincisini ise Mısır'a geldikten sonra yazdığı bildirilmektedir.⁷⁵ İmam Şâfiî kadîm *Risâle*'sini Abdurrahman b. Mehdî'nin (h.752-814) isteği üzerine yazmıştır.⁷⁶ Rivayete göre İmam Malik'in talebelerinden olan Abdurrahman b. Mehdî, İmam Şâfiî'den, Kur'an'ın manalarını, haberleri kabul kriterlerini, icmanın delil değerini, Kur'an ve Sünnet'in nâsih ve mensuhunu içeren bir mektup yazmasını talep etmiştir. İmam Şâfiî de bu talebine cevaben bir mektup yazmıştır.⁷⁷ Hatta İmam Şâfiî yazdığı bu kitaba sadece '*kitabım*', veya

⁶⁹ Ahmed Emin, *Duha'l-İslam*, II s.231.

⁷⁰ Ahmet Emin, *Duha'l-İslam*, II. 230-231; Sezgin, *Tarihu't-Türâsi'l-Arabî*, c.I cüz:III. s. 184.

⁷¹ Uşûr, *El-İmamü'ş-Şâfiî fakihen ve muhaddisen*, s.183.

⁷² Nehrâvî, *el-İmâmu'ş-Şâfiî fî mezhebeyhi'l-kadîm ve'l-cedid*, s. 721.; Dağcı *İmam Şâfiî'nin hayatı ve fıkıh usulü ilmindeki yeri*, s. 57.

⁷³ *İhtilâfû'l-İrakıyyeyn* (s.96-163), *İhtilâfû Ali ve Abdullah b. Mes'ud* (s.164-190), *İhtilâfû Mâlik ve'ş-Şâfiî* (s.191-271), *Cimâü'l-İlm* (s.271-290), *Sıfatu Nebyi Resûlillâh* (s.291-292), *İbtâlû'l-İstihsan* (s.293-304), *Er-Red ala Muhammed b. el-Hasan eş-Şeybânî* (s.305-335), *Siyerü'l-Evzâ'i* (s.336-368).

⁷⁴ İbni Haldûn, *Mukaddime*, Çev. Halil Kendir, İstanbul: Yeni Şafak Yay., 2004., c. 2, s. 634.

⁷⁵ Ahmet Emin, *Duha'l-İslam*, II. 228.; Nehrâvî, *el-İmâmu'ş-Şâfiî fî mezhebeyhi'l-kadîm ve'l-cedid*, s. 716.

⁷⁶ İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, c.10 s.252.

⁷⁷ Râzi, *Menâkib*, s.153.; eş-Şek'a, *el-Eimmetü'l-Erbe'e*, s. 135.; Aybakan, *İmam Şâfiî*, s. 125-126.

'kitabımız', demiş, Risâle ismini, Abdurrahman b. Mehdî'ye mektup (risale) olarak göndermesinden dolayı almıştır.⁷⁸ Bu Risâle, İmam Şâfiî'nin -genel görüşe göre- Bağdat'ta yazdığı kadim Risâle'sidir. Cedid Risâlesi'ni ise Mısır'a geldikten sonra telif etmiştir.⁷⁹

c. *El-Emâlî*: İmam Şâfiî'nin İmla yoluyla öğrencilerine yazdırdığı eseridir. Günümüze kadar ulaşmamıştır. Fakat *el-Ümm*'ün içerisine serpiştirildiği ve müstakil bir eser olmadığı belirtilmiştir.⁸⁰

d. *İhtilâfû'l- İrakıyyeyn*: Ebû Yûsuf'un *İhtilâfu Ebî Hanîfe ve İbn Ebî Leylâ* adlı eseri üzerine yapılmış bir çalışmadır. İmam Şâfiî, İmam Ebû Yûsuf'un bu eserindeki bazı örnekleri ele alarak Ebû Hanîfe ve İbn Ebî Leylâ arasındaki ihtilâflı konuları değerlendirmekte ve çoğunlukla İbn Ebî Leylâ'dan yana taraf sergilemektedir.⁸¹

e. *İhtilâfu Ali ve Abdullah b. Mes'ud*: Iraklıların -ehl-i re'y'in hocası sayılan- Hz. Ali ve Abdullah b. Mes'ud'un görüşlerine aykırı olan görüşlerini içermektedir.⁸²

f. *İhtilâfû Mâlik ve 's-Şâfiî*: İmam Şâfiî bu eserde, İmam Mâlik ve kendisinin hadis anlayışını konu edinir⁸³ ve özellikle İmam Malik'in amel-i ehl-i Medine anlayışını eleştirir. *El-Ümm* kitabı ile beraber basılmıştır.⁸⁴

g. *Cimâü'l-İlm*: İmam Şâfiî'nin, ahad hadisleri savunduğu ve icma konusuna değindiği kitabıdır. *El-Ümm* kitabı ile beraber basılmıştır.⁸⁵

⁷⁸ Nehrâvî, *el-İmâmu's-Şâfiî fi mezhebeyhi'l-kadim ve'l-cedid*, s. 717.; Sezgin, *Tarihu't-Türâsi'l-Arabî*, c.I cüz:III. s. 186

⁷⁹ Râzi, *Menâkib*, s.153.; eş-Şek'a, *el-Eimmetü'l-Erbe'e*, s. 135.; Aybakan, *İmam Şâfiî*, s. 127.

⁸⁰ Aybakan, *İmam Şâfiî*, s. 124.

⁸¹ Aybakan, *İmam Şâfiî*, s. 134.; Sezgin, *Tarihu't-Türâsi'l-Arabî*, c.I cüz:III. s. 185.; Rüstâkî, *el-Kadim ve'l-cedid min akvali'l-imami's-Şafii*, s.60.

⁸² Aybakan, *İmam Şâfiî*, s. 135.; Rüstâkî, *el-Kadim ve'l-cedid min akvali'l-imami's-Şafii*, s.60.

⁸³ Hüseyin, Ahmed Ferrâc, *Tarihu'l-Fıkhi'l-İslamî*, Beyrut: Daru'l-Cami'iyye, 1989., s.204.; Rüstâkî, *el-Kadim ve'l-cedid min akvali'l-imami's-Şafii*, s.60.

⁸⁴ Aybakan, *İmam Şâfiî*, s. 140.

⁸⁵ Aybakan, *İmam Şâfiî*, s. 136.; Rüstâkî, *el-Kadim ve'l-cedid min akvali'l-imami's-Şafii*, s.65.

h. Sıfatı Nehyi Resûlillah: Hz. Peygamber'in hadislerindeki nehyin ne anlama geldiğini tahlil eder. Çok kısa (iki sayfa kadar) bir kitaptır. *El-Ümm* kitabı ile beraber basılmıştır.⁸⁶

i. İbtâlü'l-İstihsan: İstihsanla ilgili görüşlerini içeren kitabıdır. Bu kitapta İmam Şâfiî, istihsanı delil olarak görenlere karşı istihsanı delil olarak görmemesini açıklar. Karşı tarafın delillerini naklî ve aklî delillerle çürütmeye çalışır.⁸⁷ *El-Ümm* kitabı ile beraber basılmıştır.⁸⁸

j. Er-Red ala Muhammed b. el-Hasan eş-Şeybânî: İmam Şâfiî'nin, Şeybânî'yi eleştirdiği bir kitaptır. Şeybânî'nin *el-Hucce* adlı eserinde Medine fikhına yaptığı eleştirilere cevap vermiştir.⁸⁹ İmam Şâfiî, Şeybânî'nin şahsında Irak fikhını eleştirir.⁹⁰

k. Siyerü'l-Evzâ'î: Ebû Hanîfe'nin *Kitabu's-Siyer*'ine, Evzâ'î karşı reddiye yazar. Daha sonra Ebû Yûsuf, Evzâ'î'nin bu reddiyesine karşı *Kitabu İhtilâfi'l-Evzâ'î ve Ebî Hanîfe* adlı eserini yazar. İmam Şâfiî de, İmam Yûsuf'un bu reddiyesine karşı Evzâ'î'yi savunduğu bu kitabını yazar.⁹¹ Bu eser, *Ümm* ile beraber basılmıştır.⁹²

l. İhtilâfü'l-Hadîs: Hadisler arasındaki çatışmaları konu edinmiştir. Çatışma durumunda nasıl bir metod uygulanacağı işlenmiştir. *Ümm* kitabı ile beraber basılmıştır.⁹³ Genel olarak hadisi, özellikle de haber-i vahid'i savunmuştur.⁹⁴

⁸⁶ Aybakan, *İmam Şâfiî*, s. 137.

⁸⁷ Rüstâkî, *el-Kadim ve'l-cedid min akvali'l-imami'ş-Şafii*, s.64.

⁸⁸ Aybakan, *İmam Şâfiî*, s. 138.

⁸⁹ Aybakan, *İmam Şâfiî*, s. 132.; Sezgin, *Tarihu't-Türâsi'l-Arabî*, c.I cüz:III. s. 185.; Hüseyin, *Tarihu'l-Fikhi'l-İslamî*, s.205.

⁹⁰ Rüstâkî, *el-Kadim ve'l-cedid min akvali'l-imami'ş-Şafii*, s.60.

⁹¹ Sezgin, *Tarihu't-Türâsi'l-Arabî*, c.I cüz:III. s. 185.; Hüseyin, *Tarihu'l-Fikhi'l-İslamî*, s.205.; Rüstâkî, *el-Kadim ve'l-cedid min akvali'l-imami'ş-Şafii*, s.61.

⁹² Aybakan, *İmam Şâfiî*, s. 133.

⁹³ Aybakan, *İmam Şâfiî*, s. 144..

⁹⁴ Hüseyin, *Tarihu'l-Fikhi'l-İslamî*, s.205.

3. Talebeleri

İmam Şâfiî'nin cedid görüşlerini Mısır'daki talebeleri nakletmiştir. İmam Şâfiî vefat etmeden kısa bir süre önce öğrencilerine şu sözünü söylemiştir: '*Sen ey Ebû Yakup (el-Büveytî) demir bukağular içinde öleceksin, sen ey Müzenî Mısır'da meşhur olacaksın ve zamanının en iyi kıyas yaparı olacaksın, sen ey Muhammed (b. Abdillab) babanın mezhebine (Mâlikî) döneceksin, sen ey Rebî', sen kitaplarımın yayılmasında (rivayetinde) benim için hepsinden daha faydalı olacaksın*'.⁹⁵ Cedid mezhebinin baş ravisi Rebî' el-Murâdî'dir (v.270). İmam Şâfiî'nin cedid dönemi talebeleri şunlardır:

a. Ebû Ya'kub Yûsuf b. Yahyâ el-Büveytî (231): İmam Şâfiî, vefatından kısa bir süre önce, Büveytî'nin, ders halkasını devam ettirmesini istemiştir.⁹⁶ İmam Şâfiî'den sonra ders halkasının başına geçmiştir. İmam Şâfiî'den rivayet ettiği *Muhtasar*'ı meşhurdur.⁹⁷ Pek çok ilim adamı yetiştirmiş ve talebeleri çeşitli bölgelere dağılıp Şâfiî'nin fikhını yaymışlardır.⁹⁸ Halîfe Me'mun'un döneminde "Halku'l-Kur'an" meselesi yüzünden Bağdat'ta hapsedilmiş ve orada vefat etmiştir.⁹⁹

⁹⁵ İsnvî, *Tabakatu's-Şâfi'iyye*, s. 18-19.; Nehrâvî, *el-İmâmu's-Şâfiî fi mezhebeyhi'l-kadim ve'l-cedid*, s. 620.; Seyyid Üveys, *Resâil İle'l-İmâmi's-Şâfiî*, Kâhire: Daru's-Sâyi' Li'n-Neşr, 1978., s.64.

⁹⁶ İsnvî, *Tabakatu's-Şâfi'iyye*, s. 22.; İbn Şühbe, *Tabakatu's-Şâfi'iyye*, I. 24.; Eş-Şek'a, *el-Eimmetü'l-Erbe'e*, s. 192.; Nemerî, *el-İntika' fi fezaili'l-eimmeti's-selaseti'l-fukaha*; s. 168.; Dekkar, Abdülganî, *El-İmam eş-Şâfiî : fakihü's-sünneti'l-ekber*, Dımask : Dârü'l-Kalem, 1987., s. 166.; Hüseyin, *Tarihu'l-Fikhi'l-İslâmî*, s.202.

⁹⁷ İsnvî, *Tabakatu's-Şâfi'iyye*, s. 23.; Sezgin, *Tarihu't-Türâsi'l-Arabî*, c.I cüz:III. s. 192.; Nehrâvî, *el-İmâmu's-Şâfiî fi mezhebeyhi'l-kadim ve'l-cedid*, s. 619.; Dekkar, *El-İmâmu's-Şâfiî*, s. 166.; Hudarî Beg, *Tarihu't-Teşri'i'l-İslâmî*, s.219.

⁹⁸ Dekkar, *El-İmâmu's-Şâfiî*, s. 166.; Hudarî Beg, *Tarihu't-Teşri'i'l-İslâmî*, s.219.

⁹⁹ İsnvî, *Tabakatu's-Şâfi'iyye*, s. 11.; Şirâzî, Ebû İshak, *Tabakatu'l-Fukaha*, thk. İhsan Abbas, Beyrut: Daru'r-Râidi'l-Arabî, 1970., s.98.; İbn Şühbe, *Tabakatu's-Şâfi'iyye*, I. 25.; Aybakan, *İmam Şâfiî*, s.163.; eş-Şek'a, *el-Eimmetü'l-Erbe'e*, s. 192. ; Nemerî, *el-İntika' fi fezaili'l-eimmeti's-selaseti'l-fukaha*; s. 169.; Dekkar, *El-İmâmu's-Şâfiî*, s. 166. ; Hudarî Beg, *Tarihu't-Teşri'i'l-İslâmî*, s.219.

b. Ebû İbrahim İsmail b. Yahyâ b. İsmail el-Müzenî (264): İmam Şâfiî'nin en güvendiği talebelerinden biridir. Hatta İmam Şâfiî *'Müzenî mezhebimin yardımcıdır'* demektedir.¹⁰⁰ Önceleri kelam ile iştiğal ederken, İmam Şâfiî'nin tavsiyesi üzerine fıkıh ile ilgilenmiştir. Hadis alanında da meşhur olmuştur. Münazaralarında üstünlüğü ile meşhurdur ki, İmam Şâfiî bu konuda *'şayet şeytanla münazarada bulunsa onu bile yener'* demektedir.¹⁰¹ Müzenî'ye ait olduğu bilinen eserler şunlardır: *el-Câmiü'l-Kebîr*, *el-Câmiü's-Sağîr*, *el-Muhtasar*, *Muhtasaru'l-Muhtasar*, *el-Mensûr*, *el-Mesâilü'l-Mu'tebere*, *et-Terğîb fi'l-İlm*, *el-Vesâik*, *el-Akârib*, *Nihâyetü'l-İhtisâr*.¹⁰²

c. Ebû Muhammed er-Rebî' b. Süleyman b. Abdilcebâr b. Kâmil el-Mısrî el-Murâdî (270): İmam Şâfiî'nin cedid mezhebinin ravisidir.¹⁰³ İmam Şâfiî, Mısır'a gelmeden önce Rebî' rivayet ilmi ile ilgilenmektedir. Güçlü bir rivayet yeteneğine sahip olan Rebî'in bu özelliğini İmam Şâfiî fark etmiş ve mezhebinin ravisi olarak onu belirtmiştir.¹⁰⁴ Rebî 240 yılında hacda Za'ferânî (kadim mezhebin en güçlü ravisi) ile görüşmüş ve *'sen doğuda ben batıda bu ilmi tespit ediyoruz'* demiştir.¹⁰⁵ Şâfiî'nin başta *er-Risâle*, *el-Ümm* ve diğer kitapları, el-Murâdî kanalıyla bize ulaşmıştır.¹⁰⁶

¹⁰⁰ Şirâzî, *Tabakatu'l-Fukaha*, s.97.; İbn Şühbe, *Tabakatu's-Şâfiyye*, I. 7.; Nehrâvî, *el-İmâmu's-Şâfiî fi mezhebeyhi'l-kadîm ve'l-cedid*, s. 619.; Dekkar, *El-İmamu's-Şâfiî*, s. 167.; Hudarî Beg, *Tarihu't-Teşri'i'l-İslâmî*, s.219.

¹⁰¹ İsnevî, *Tabakatu's-Şâfiyye*, s. 28.; Eş-Şek'a, *el-Eimmetü'l-Erbe'e*, s. 1196.; Nehrâvî, *el-İmâmu's-Şâfiî fi mezhebeyhi'l-kadîm ve'l-cedid*, s. 619.; Dekkar, *El-İmamu's-Şâfiî*, s. 166.

¹⁰² İsnevî, *Tabakatu's-Şâfiyye*, s. 28.; Şirâzî, *Tabakatu'l-Fukaha*, s.97.; Aybakan, *İmam Şâfiî*, s.166.; Nehrâvî, *el-İmâmu's-Şâfiî fi mezhebeyhi'l-kadîm ve'l-cedid*, s. 619.; Dekkar, *El-İmamu's-Şâfiî*, s. 167.; Rüstâkî, *el-Kadim ve'l-cedid min akvali'l-imami's-Şafii*, s.52.; eş-Şek'a, *el-Eimmetü'l-Erbe'e*, s. 196.

¹⁰³ İbn Şühbe, *Tabakatu's-Şâfiyye*, I. 16.; Nehrâvî, *el-İmâmu's-Şâfiî fi mezhebeyhi'l-kadîm ve'l-cedid*, s. 620.; eş-Şek'a, *el-Eimmetü'l-Erbe'e*, s. 194.; Hüseyin, *Tarihu'l-Fıkhi'l-İslâmî*, s.203.

¹⁰⁴ Aybakan, *İmam Şâfiî*, s.169.; Şirâzî, *Tabakatu'l-Fukaha*, s.98.

¹⁰⁵ İbrahim, Muhammed, *Hanefî Ve Şafîilerde Mezhep Kavramı*, çev. Faruk Beşer, İstanbul: Risale, 1989., s.122.

¹⁰⁶ İsnevî, *Tabakatu's-Şâfiyye*, s. 30.; Aybakan, *İmam Şâfiî*, s.171.; Şirâzî, *Tabakatu'l-Fukaha*, s.98.; Dekkar, *El-İmamu's-Şâfiî*, s. 167.

d. Ebû Bekr Abdullah b. Zübeyr el-Humeydî (219): İmam Şâfiî ile beraber Mısır'a gittiği rivayet edilen kişilerden biridir.¹⁰⁷ İmam Şâfiî'nin Mekke'deki hocalarından ders almıştır.¹⁰⁸ Özellikle Süfyan b. Uyeyne'nin derslerine devam etmiştir.¹⁰⁹ Mekke ehlinin müftüsü ve mühaddisi olarak anılan¹¹⁰, İmam Şâfiî'nin Mekke'deki talebeleri arasında sayılan Humeydî,¹¹¹ onunla Mısır'a gitmiş ve cedit mezhebinin talebelerinden olmuştur.¹¹² İmam Şâfiî'nin vefatından sonra Mekke'ye dönmüştür.¹¹³

e. Harmele b. Yahya et-Tüceybî (243): Mısır'ın meşhur muhaddis ve fakihidir.¹¹⁴ Hadis âlimleri kendisinden rivayette bulunmuştur.¹¹⁵ İmam Şâfiî, Mısır'a vardığında kendisinde misafir olarak kaldığı kişilerden biridir.¹¹⁶ Rebî'in rivayet etmediği kitapları rivayet etmiştir.¹¹⁷

f. Muhammed b. Abdillâh b. Abdilhakem (268): Babası¹¹⁸ İmam Mâlik'in öğrencilerinden (ya da arkadaşlarından) olan Muhammed b. Abdillâh, İbn Vehb ve Eşheb gibi âlimlerden ilim tahsil etmiş, İmam Şâfiî, Mısır'a gelince onun ders

¹⁰⁷ Edhem, Mustafa Münir, *Ribletü İmami's-Şâfiî ilâ Mısır*, Mısır: Matbaatü'l-Mutakaddaf ve'l-Mukaddem, 1930., s.32.

¹⁰⁸ İbn Şühbe, *Tabakatu's-Şâfiyye*, I. 17.

¹⁰⁹ Eş-Şek'a, *el-Eimmetü'l-Erbe'e*, s. 183.

¹¹⁰ İbn Şühbe, *Tabakatu's-Şâfiyye*, I. 17.

¹¹¹ Nemerî, *el-İntika' fi fezaili'l-eimmeti's-selaseti'l-fukaha*; s. 163.; eş-Şek'a, *el-Eimmetü'l-Erbe'e*, s. 183.

¹¹² İsnevî, *Tabakatu's-Şâfiyye*, s. 22.; İbn Şühbe, *Tabakatu's-Şâfiyye*, I. 17.; Nehrâvî, *el-İmâmu's-Şâfiî fi mezhebeyhi'l-kadîm ve'l-cedid*, s. 618.; eş-Şek'a, *el-Eimmetü'l-Erbe'e*, s. 184.

¹¹³ İsnevî, *Tabakatu's-Şâfiyye*, s. 22.; eş-Şek'a, *el-Eimmetü'l-Erbe'e*, s. 184.

¹¹⁴ İsnevî, *Tabakatu's-Şâfiyye*, s. 26.

¹¹⁵ Nehrâvî, *el-İmâmu's-Şâfiî fi mezhebeyhi'l-kadîm ve'l-cedid*, s. 625.; Aybakan, *İmam Şâfiî*, s.172.; Hudarî Beg, *Tarihü't-Teşri'i'l-İslâmî*, s.220.

¹¹⁶ Eş-Şek'a, *el-Eimmetü'l-Erbe'e*, s. 198.

¹¹⁷ Eş-Şek'a, *el-Eimmetü'l-Erbe'e*, s. 198.; Nemerî, *el-İntika' fi fezaili'l-eimmeti's-selaseti'l-fukaha*; s. 168.

¹¹⁸ İmam Şâfiî Mısır'a gelince babasına misafir olmuştur. Abdullah b. Abdilhakem'in, İmam Şâfiî ile iyi bir arkadaşlığının olduğu ve hatta İmam Şâfiî vefat ettiğinde Beni Abdilhakim ailesinin mezarlığına defnedildiği bilinmektedir. Bk. Nemerî, *el-İntika' fi fezaili'l-eimmeti's-selaseti'l-fukaha*; s. 175.; İsnevî, *Tabakatu's-Şâfiyye*, s. 29.

halkasına katılmıştır.¹¹⁹ Daha sonra Büveytî ile aralarında geçen bir ihtilaf sonucu Mâlikî mezhebine geri dönmüştür.¹²⁰ İmam Şâfiî'nin talebeleri arasında sayılmasına rağmen aslında bir Malikî âlimi olan Muhammed, babası Abdullah'ın vefatından sonra Malikî fikhî konusunda mutlak otorite olmuştur.¹²¹

g. Ebû Muhammed Rebî' b. Süleyman el-Cîzî (256): Hadis ve fikhî âlimlerinin kendisinden rivayette bulunduğu el-Cîzî, İmam Şâfiî'nin Mısırlı taleberindendir.¹²² Meşhur olan Rebî' el-Murâdî'dir. Bu ise el-Cîzî nisbetiyle anılandır.

h. Ebû Mûsa Yûnus b. Abdüla'lâ es- Sadeî (264): Fikhî, hadis ve kıraat âlimidir.¹²³ Mısır'daki ulemadan ilim tahsil etmiş ve İmam Şâfiî'nin cedid görüşlerini nakleden talebelerinden olmuştur.¹²⁴ Hadis âlimleri kendisinden rivayette bulunmuşlardır.¹²⁵

i. Ebû Osmân Muhammed b. Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî (242): İmam Şâfiî'nin oğludur. Babasından ilim tahsil etmiş¹²⁶ ve Şam kadılığı yapmıştır.¹²⁷

Bu sayılanlar İmam Şâfiî'nin Mısır'daki en meşhur talebeleridir. Bunlar dışında da birçok talebe yetiştiren İmam Şâfiî'nin mezhebi talebeleri vasıtasıyla İslam âlemine yayılmıştır.

¹¹⁹ İsnævî, *Tabakatu's-Şâfi'iyye*, s. 29.; Şirâzî, *Tabakatu'l-Fukaha*, s.99.; İbn Şühbe, *Tabakatu's-Şâfi'iyye*, I. 21.; Eş-Şek'a, *el-Eimmetü'l-Erbe'e*, s. 199.; Dekkar, *El-İmamü's-Şâfiî*, s. 167.

¹²⁰ Dekkar, *El-İmamü's-Şâfiî*, s. 167.; Aybakan, *İmam Şâfiî*, s.174.; Nehrâvî, *el-İmâmu's-Şâfiî fi mezhebeyhi'l-kadîm ve'l-cedid*, s. 621.

¹²¹ Aybakan, *İmam Şâfiî*, s.175.; Nehrâvî, *el-İmâmu's-Şâfiî fi mezhebeyhi'l-kadîm ve'l-cedid*, s. 621.

¹²² Nehrâvî, *el-İmâmu's-Şâfiî fi mezhebeyhi'l-kadîm ve'l-cedid*, s. 624.; Aybakan, *İmam Şâfiî*, s.175.; eş-Şek'a, *el-Eimmetü'l-Erbe'e*, s. 195.; Hüseyin, *Tarihu'l-Fikhî'l-İslâmî*, s.203.

¹²³ Nemerî, *el-İntika' fi fezaili'l-eimmeti's-selaseti'l-fukaha*; s. 173.

¹²⁴ Nehrâvî, *el-İmâmu's-Şâfiî fi mezhebeyhi'l-kadîm ve'l-cedid*, s. 624.; Aybakan, *İmam Şâfiî*, s.176.; Hudarî Beg, *Tarihu't-Teşri'i'l-İslâmî*, s.221.

¹²⁵ İbn Şühbe, *Tabakatu's-Şâfi'iyye*, I. 25.

¹²⁶ İsnævî, *Tabakatu's-Şâfi'iyye*, s. 23.

¹²⁷ Nemerî, *el-İntika' fi fezaili'l-eimmeti's-selaseti'l-fukaha*; s. 181.

II-İmam Şâfiî'nin Fıkhî Birikimi ve Fıkıh Anlayışındaki Değişimin Sebepleri

Kadîm ve cedîd mezheple ilgili bilgilerden sonra şimdi de İmam Şâfiî'nin fıkhî birikimi ve ilmî hayatının evrelerini ele alacağız. Daha sonra bu fıkıh anlayışındaki değişimin nedenleri üzerinde duracağız.

A- İmam Şâfiî'nin Fıkhî Birikimi ve İlmî Hayatının Evreleri

Öncelikle ifade edelim ki İmam Şâfiî fıkhî birikimini dört bölgeden elde etmiştir: Mekke, Medine, Yemen, Irak. Hayatının sonuna doğru gittiği Mısır'da ise bu birikimi geliştirmiş ve görüşlerini derlemiştir.

Daha önce belirttiğimiz gibi Mekke ve Medine (Hicaz Bölgesi), ehl-i hadis'in hâkim olduğu bir bölgedir. Mekke, fıkhî açıdan Mu'az b. Cebel, Abdullah b. Abbas gibi sahabiler ile Ata b. Ebu Rabah, Tavus b. Kaysan, Mücahid b. Cebr, Amr b. Dinar, İkrime b. Abbas gibi tabiin âlimlerine dayanır. Bunların ilmi Süfyan b. Uyeyne, Müslim b. Hâlid ez-Zencî, Sâ'id b. Selim el-Kaddâh kanalıyla İmam Şâfiî'ye kadar ulaşmıştır.¹²⁸

Medine ilmi birikimi, sahabeden Hz. Ömer, Hz. Osman, Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Abbas, Zeyd b. Sabit ve Hz. Aişe'ye dayanır.¹²⁹ Tabiin döneminde bu ilmi birikim, Sâ'id b. Museyyeb, Urve b. Zübeyr, Süleyman b. Yes'ar, Kasım b. Muhammed b. Ebûbekir, Harice b. Zeyd b. Sabit, Sâlim b. Abdullah b. Ömer b. Haddâb'a geçmiştir. Bunlardan sonra İbn Şihab ez-Zührî, Nafi', Rabiâtü'r-Re'y, Yahya b. Sâ'id ve Ebû'z-Zinad Abdullah b. Zekvan bu ilmi birikimi başta İmam Mâlik olmak üzere, Abdülâziz ed-Dareverdi, Abdullah b. Nafi', İb-

¹²⁸ Zehebî, *Siyeru A'lamî'n-Nübelâ*, X. 6.; Râzi, *Menâkib*, s.43.; İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, c.10 s.252.; Abdurrâzîk, *el-İmamu'ş-Şâfiî*, s.24-25. ; El-Kavâsimî, *El-Medhal ila mezhebi'l-imami'ş-Şâfiî*, s.52-53.

¹²⁹ El-Kavâsimî, *El-Medhal ila mezhebi'l-imami'ş-Şâfiî*, s.150-151.

rahim b. Muhammed b. Ebû Yahya, İbrahim b. Sa'id el-Ensârî ve İbn Ebû Fudeyk'e intikal ettirmiştir.¹³⁰ İşte İmam Şâfiî Medine ilmini bunlardan tedris etmiştir.¹³¹

Sahâbe-i Kirâm sadece Mekke ve Medine'de kalmamış, İslam âleminin diğer bölgelerine de seyahat etmiş ya da vali, kadı vb. resmi görevlerle başka şehirlere gitmiş ve oralarda ilmî faaliyetlerde bulunmuşlardır.

Irak bölgesinde Hz. Ali, Abdullah b. Mes'ûd, Ebû Musa el-Eş'ârî, Enes b. Mâlik gibi sahabiler bulunmuştur. Bunlardan özellikle Abdullah b. Mes'ûd'un ilmî birikimi bu bölgeyi çokça etkilemiştir. Daha sonra bu ilmî birikim Alkame b. Kays, Mesruk el-Ecdâ', Esved b. Yezid, Amr b. Şurehbîl, Ubeyde b. Selmân gibi tabiîn eliyle diğer nesillere aktarılmıştır.¹³² Böylece bu ilmî birikim, önce İbrahim en-Nehâ'î, Süleymân b. Mu'temer, Süleymân b. A'meş gibi âlimlere, daha sonra Süfyan es-Sevrî, Ebû Hanîfe, Kadı Şureyh ve diğerlerine geçmiştir. İmam Şâfiî ise, bu ilmî birikimi, bu son sayılanların talebelerinden ve özellikle İmam Muhammed b. Hasan eş-Şeybanî'den öğrenmiştir.

Yemen fikhî birikimi ise Rasulullah'ın buraya gönderdiği Mu'âz b. Cebel, Halid b. Velid gibi sahabilere dayanır. İmam Şâfiî Yemen'deki ilmi birikimi Ebû Eyyüb Mutarrif b. Mazin es-Sen'ânî, Ebû Abdurrahman Hişâm b. Yûsuf, Amr b. Ebû Seleme (Evezâ'i'nin arkadaşı¹³³), Yahya b. Hasan (Leys b. Sa'd'ın arkadaşı)'dan almıştır.¹³⁴

¹³⁰ Salim Ögüt, "Ehl-i Hadis", DİA, c.X, s.509.; El-Kavâsimî, *El-Medhal ila mezhebi'l-imami's-Şâfiî*, s.151.

¹³¹ Râzi, *Menâkib*, s.39.; Ebu Zehra, *Tarihu'l-Mezâhibi'l-İslâmiyye*, s.428.

¹³² Salim Ögüt, "Ehl-i Hadis", DİA, c.X, s.509.

¹³³ Ebû Amr Abdurrahman b. Amr b. el-Evzâi (88-157): Ehl-i hadisten sayılmıştır. Muhaddis, fakih ve müfessirdir. Kendi adıyla anılan mezhebin imamıdır. Mezhebi Şam ve Endülüs bölgesinde yayılmıştır. Günümüze kadar ulaşamayan bir mezheptir. Evzâi, Irak, Hicaz ve Mısır'ı gitmiş, buralardaki ulemadan ders almıştır. Şam'da islamî ilimlerde ilk tedvin çalışması yapan kişidir. Evzâi'nin ölümünden sonra mezhebi yok olmuşsa da, diğer mezheb mensupları onun görüşlerini kitaplarında zikretmişlerdir. El-Ümm'de de Evzâi'nin görüşlerine değinilmiştir. Bk. Karaman, *İslam Hukuk Tarihi*, s.211-212.; El-Kavâsimî, *El-Medhal ila mezhebi'l-imami's-Şâfiî*, s.176-181.

¹³⁴ Nehrâvî, *el-İmâmu's-Şâfiî fî mezhebeyhi'l-kadîm ve'l-cedîd*, s.58; Râzi, *Menâkib*, s.39; Dağcı, *İmam Şâfiî'nin hayatı ve fikhî usûlü ilmindeki yeri*, s.76.; eş-Şek'a, *el-Eimmetü'l-Erbe'e*, s. 91.

Görüldüğü gibi İmam Şâfiî'nin yaptığı seyahatler aslında onun, sahâbeden tevarüs eden ilmi birikimleri toplamasına sebep olmuştur. Bu onun hayatında bilinmesi gereken önemli bir husustur. İmam Şâfiî araştırılırken görülecek en önemli konulardan biri onun hadise olan düşkünlüğüdür. Hatta 'nasirü's-sünne' veya 'nasiru'l-hadis' olarak isimlendirilmiştir.¹³⁵ Genel itibarıyla her bölge kendi ilim çevresinde bilinen hadisleri almış, diğer bölgelerdeki hadis birikimini ya almamış ya da bir kısmından faydalanmıştır. Oysa İmam Şâfiî gittiği bölgelerde bulunan hadis rivayetlerini almaktadır. İmam Şâfiî'den nakledilen "*Sünnetlerin tamamını, eksiksiz bir şekilde bilen bir kimse tanımıyoruz. Âlimlerin hepsinin ilmi bir araya toplanınca, sünnetlerin tamamı ortaya çıkar. Arapça konusu da böyledir. Araplar bir araya gelirse Arapçanın tamamı bilinir*"¹³⁶ sözü onun anlaşılmasında dikkate değer önemli bir ifadedir. İmam Şâfiî işte bu âlimleri bir araya getiremeye de onların ilimlerini öğrenmeye çalışmıştır.

Bu bağlamda İmam Şâfiî'nin ilim hayatının evrelerini üç bölümde inceleyeceğiz, bu dönemler hakkında bilgi verdikten sonra fıkıh anlayışındaki değişikliğin sebepleri üzerinde duracağız.

1. Medine Dönemi ya da İmam Mâlik'e Talebelik Dönemi

İmam Şâfiî'in, Medine'ye, İmam Mâlik'e talebe olmak için gitmesiyle başlayıp, 179 yılında İmam Mâlik'in vefatına kadar süren dönemdir. 179 yılında İmam Malik'e talebe olan İmam Şâfiî, hocasının fıkıh anlayışını, içtihat yöntemini, sünnet, maslahat ve Medine halkının uygulamasını iyice kavrayacak şekilde ders aldığı düşünülmektedir.¹³⁷ İmam Şâfiî bu dönemde tamamıyla İmam Mâlik'in talebesi konumundadır. Fikrî yapısı ehl-i hadisin fikri yapısıyla aynıdır. İmam Mâlik'e olan saygısı nedeniyle Medine'de ders vermemiş bir ilim halkası kurmamıştır. Henüz tam anlamıyla ehl-i re'y fikhını tanımamaktadır. Bu dönemde Medine'de ehl-i re'y mensupları bulunmakla birlikte İmam Şâfiî'nin, ehl-

¹³⁵ İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Beyrut: Daru'l-Fikr, 1978., c.10 s.253.; Heyto, Muhammed Hasan, *el-İctihâd ve Tabakatu Müctehidi'ş-Şâfiîyye*, Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1988., s.54.; Seyyid Üveys, *Resâil İle'l-İmâmi'ş-Şâfiî*, s.56.

¹³⁶ İmam Şâfiî, *Er-Risâle*, s. 25-26.

¹³⁷ Abdurrahman Candan, '*İmam Şâfiî'nin Erken Dönem (Kadim) Görüşlerinin Oluşmasında İmam Malik'in Etkisi*', Diyanet İlmî Dergi, Nisan-Mayıs-Haziran 2011, C. 47 Sayı:2 s.119.

i re'y ile ilişkisi ciddi anlamda daha sonraki dönemlerde gerçekleşir. İmam Şâfiî'nin Mekke ve Medine ilmi birikimini elde etmesi yönüyle büyük öneme sahip olan bu dönem, onun kavlı kadimine temel olması ve kavlı cedidini inşa etmesi bakımından dikkate değerdir. Örneğin İmam Mâlik'in '*amel-i ehl-i Medine*' görüşünü eleştirirken bu görüşü iyi bilmektedir. Çünkü bu fikri doğrudan sahibinden almıştır. Dolayısıyla bu dönem '*Kavlı Kadim*' ve '*Kavlı Cedid*' ayrımında önemli sayılan ehl-i hadis'in ilmi birikimini almış olması bakımından önemlidir.

2. İmam Mâlik'in Vefatından Mısır'a Kadar Olan Dönem (Kavlı Kadim Dönemi)

İmam Mâlik'in vefatından sonra İmam Şâfiî, 179-184 yılları arasında Yemen'de idari görev alır. Bu dönemde yaşadıkları onun hayatını oldukça etkilemiştir. Nitekim bu dönemin sonunda, Bağdat'taki göz hapsi bitip Mekke'ye dönünce, 10 yıla yakın bir süre –kısa ayrılıklar dışında- hemen hemen Mekke'den hiç ayrılmamıştır. Bu uzun ikameti her ne kadar başka sebeplerle açıklanabilirse de bir diğer sebep de Yemen'deki idareciliği sonunda başına gelen olaylardır. Şöyle ki; idamdan dönen İmam Şâfiî, bu olaylardan çok etkilenmiş ve uzun bir süre kabuğuna çekilmiş olabilir. İmam Şâfiî Yemen'de, idari anlamda tecrübe yaşamanın yanı sıra, oranın ilmi birikiminden de yararlanmış. Daha sonra hayatında asıl anlamda bir değişiklik yapmış olan Bağdat'a gitmiştir. Bağdat'a gidiş tarihi tam olarak bilinmeyen İmam Şâfiî, burada İmam Şeybânî'nin derslerine katılmış, ondan ehl-i re'y'in görüşlerini içeren kitaplar almıştır. Bu dönemde ehl-i rey'in fikhını öğrendiği gibi, onlarla münazaralara girerek ehl-i hadisi savunduğu da bilinmektedir. Hatta İmam Muhammed'in eserlerini okuyup her sayfaya not düştüğü ile ilgili bilgiler vardır. İmam Şafii'nin kadim görüşlerinin, İmam Muhammed'le yaptığı bu görüşme ve münazaralar sonucu başladığı belirtilir.¹³⁸ Daha sonra Bağdat'taki göz hapsi kalkınca Mekke'ye dönen İmam Şâfiî için Mekke'de geçirdiği dönem çok önemlidir. İmam Şâfiî, Bağdat'ta bulunduğu sırada elde ettiği ehl-i re'y ilmini, Mekke'ye dönünce inceleme, tahlil etme, eski bildikleriyle karşılaştırma ve tefekkür etme imkânı bulmuştur. Bu dönem, aslında, İmam Şâfiî'nin –her ne kadar açığa çıkarmasa da- İmam Mâlik'ten kopuşunun başladığı

¹³⁸ Candan, *İmam Şafii'nin Kadim görüşlerinin Oluşum Süreci*, s. 475.

dönemdir.¹³⁹ Bu zamana kadar İmam Mâlik ve ehl-i hadisin savunucusu konumunda olan İmam Şâfiî,¹⁴⁰ bu dönemden sonra iyi bir hadis savunucusu olmakla beraber, İmam Mâlik'i de eleştiren biri olacaktır.¹⁴¹ Ehl-i re'y'in fikhını iyice kavrama -ki İmam Şâfiî'nin ehl-i re'y fikhını içeren kitapları ücret karşılığı temin ettiği veya İmam Şeybânî'den aldığı ile ilgili rivayetler vardır-¹⁴² ve bu kitaplarda var olan ilmi kendisinin daha önceden elde ettiği, gerek yazılı eserlerdeki gerekse ezberindeki ilimle karşılaştırma ve mukayese etme dönemi olabilir. Yukarıda ifade ettiğimiz gibi İmam Şâfiî hayatının bundan önceki dönemlerini hep ehl-i hadis savunuculuğu yaparak geçirmesine rağmen bu dönemde yine hadis savunucusudur ama bu sefer daha farklı olarak özgün bir düşünceyle hareket etmektedir.¹⁴³ İmam Şâfiî'nin hadis anlayışı da bir süreç içerisinde tamamlanmış ve bu sürecin olgunlaşma dönemi bu dönemdir denilebilir. İmam Şâfiî'nin '*er-Risale*'sini bu dönemde yazdığı ile ilgili rivayetler vardır. Bu kadim dönem '*er-Risale*'sinin ehl-i re'y etkisi olmadan yazılmış olması söz konusu olamaz. Mekke'de geçirdiği bu dönem onun kavli kadim denilen görüşlerini serdettiği dönemin başlangıcı olmakla birlikte¹⁴⁴, bize göre kavli cedid'in fikri yapısının oluşmaya başladığı dönem de olabilir. Çünkü kavli cedid'i aslında onun İmam Mâlik'in etkisinden kurtulup yavaş yavaş kendi özgün görüşlerini açıkladığı ve en sonunda nihaî görüşlerini açıkladığı -Mısır dönemi- bir süreç olarak ele almak da mümkündür. Her ne kadar kavli cedid İmam Şâfiî'nin, Mısır sonrası dönemi ise de, bunun oluşum, gelişme dönemi bize göre Mısır öncesi dönemdir. Mısır dönemi elbette bu görüş değişikliğinde etkili olmuştur, ama asıl itibariyle bu, sürecin sonucu ve açığa çıkması dönemidir. Aslında bu sürecin ilk oluşumu İmam Şâfiî'nin, İmam Şeybânî ile karşılaşması kabul edilirse, Mekke dönemi zihnin bulanıklaşması, çalkantılar yaşaması ve sonunda Bağdat'taki iki yıllık dönemle birlikte durulması fikirlerin yavaş yavaş yerine oturması ve nihayet Mısır dönemi ise bu fikirlerin sağlamlaştırılıp ürün verilmeye başladığı dönem olarak belirlenebilir. Buna göre

¹³⁹ Nehrâvî, *el-İmâmu'ş-Şâfiî fi mezhebeyhi'l-kadim ve'l-cedid*, s.208-213.

¹⁴⁰ Ahmed Emin, *Duha'l-İslâm*, II, 222.; Seyyid Üveys, *Resâil İle'l-İmâmi'ş-Şâfiî*, s.69.

¹⁴¹ Seyyid Üveys, *Resâil İle'l-İmâmi'ş-Şâfiî*, s.69.

¹⁴² Beyhâkî, *Menakibü'ş-Şâfiî*, I, 117.; Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, X, 14.; Hudarî Beg, *Tarîhu't-Tesrî'i'l-İslâmî*, s.215.

¹⁴³ İmam Şâfiî, her iki görüşünde alınabilecek ve alınmayacak görüşleri olduğunu fark etmiştir. Bk. Ahmed Emin, *Duha'l-İslâm*, II, 222.

¹⁴⁴ Bu dönem kavli kadim'in embriyo dönemi olarak değerlendirilmiştir. Bk. Aybakan, *İmam Şâfiî*, s. 94.

kavl-i kadim ise bu değişim sürecinde İmam Şâfiî'nin nihai görüşlerini açıklamadan önceki, değişim sürecini kapsar ki, eserlerini verme anlamında bu, Mekke ve Bağdat dönemidir.

İmam Şâfiî'nin Mısır öncesi dönemde, kavl-i cedid'in yapısını oluşturduğu ile ilgili elimizde en kesin delil onun er-Rebi b. Süleyman ile olan bir konuşmasıdır. Rivayet edildiğine göre İmam Şâfiî, Mısır'ın durumu ile ilgili Rebi'e soru sorar ve Rebi' " *orada bir kısım İmam Mâlik'e, diğer bir kısım ise İmam Ebû Hanîfe'ye yönelmiştir*" deyince, İmam Şâfiî " *Onları her ikisinden de alıkoyacak bir şeyle Mısır'a geleceğimi umuyorum*" karşılığını vermiştir.¹⁴⁵ Bu rivayet eğer doğru ise İmam Şâfiî, kavl-i cedid'ini oluşturmuş ve Mısır'ı bunu açıklamak için uygun bir mekân olarak görmektedir. Dolayısıyla İmam Mâlik'ten kopuş Mısır öncesi dönemde olmakla birlikte, bu kararı açığa vurması Mısır'da tam anlamıyla gerçekleşmiştir.¹⁴⁶

3. Mısır Dönemi (Özgün Dönem)

Yukarıda da ifade edildiği üzere İmam Şâfiî'nin Mısır'da serdettiği görüşler veya yazdığı eserler '*kavl-i cedid*' olarak nitelendirilir. İmam Şâfiî'nin Mısır'da 1500 varak imla ettiği, 2000 varaklık '*Kitabü'l-Ümm*', '*Kitabü's-Sünne*'yi ve daha pek çok eser yazdığı rivayet edilir.¹⁴⁷

İmam Şâfiî'nin Mısır'da ki görüşlerinin farklı olduğu, eski görüşlerini terk ettiği ile ilgili sözleri, bu ayrımı daha da belirgin hale getirmektedir. Zira ondan

¹⁴⁵ Beyhakî, *Menâkibu's-Şâfiî*, s. 238.; Dekkar, *El-İmamu's-Şâfiî*, s. 161.

¹⁴⁶ Aybakan, *İmam Şâfiî*, s. 102.

¹⁴⁷ Aybakan, *İmam Şâfiî*, s. 102.; Uşfur, *El-İmamu's-Şâfiî fakihen ve muhaddisen*, s.181.

nakledilen “Eski görüşlerimi (Bağdat'taki kitaplarımı) nakledene hakkımı helal etmiyorum”¹⁴⁸ ve “Irak'taki kitaplarımı yakın”¹⁴⁹ şeklindeki rivayetleri, onun Mısır'da yeni bir söylem içerisinde olduğunu göstermektedir. Fakat bu yeni söylemin, eski söylemden ne kadar farklı olduğu, değişikliğin boyutu ile ilgili bir kanaat getirmek oldukça güçtür. Elbette ki İmam Şâfiî'nin bütün görüşlerini değiştirdiği şeklinde bir söylemde bulunmak hatalı olur. Aksine onun görüşlerindeki değişikliklerin, değişmeyenlere oranla az olduğu söylenmektedir.¹⁵⁰ Hatta bu sözlerinden anlaşılması gerekenin 'eski görüşlerin reddedilebileceği' olmalıdır.¹⁵¹ Kavli kadim'in, kavli cedidde ne kadar var olabildiğini veya kadimden vazgeçip yeni bir görüş ileri sürdüğü meselelerin sayısını bilebilmek oldukça güçtür. Çünkü İmam Şâfiî'nin, Mısır öncesi eser ve talebeleri bilinmekle beraber, bize ulaşan cedid mezhebini bilen talebelerinin rivayet ettiği eserleridir. Değişimin boyutu hakkında kesin kanaat getiremesek de, Şâfiî mezhebi furu fıkıh kitaplarında fıkıh meseleleri anlatılırken bazı meselelerde bu değişim zikredilmiş ve 'bu İmam Şâfiî'nin kavli kadimidir' veya 'bu İmam Şâfiî'nin kavli cedididir' denilerek bu değişim ele alınmıştır. Bu meseleler incelenerek değişimin niceliği ve niteliği hakkında bir görüş belirlenebilirse de, bu da tam bir sonuç elde etmemize imkân vermez. Bunun için yapılması gereken kadim mezhebiyle ilgili bir çalışma yapmaktır ki, burada kaynak sorunu olduğu için yapılması mümkün değil gibidir. Çünkü bilindiği gibi elimizdeki İmam'a ait eserler onun cedid mezhebini içeren eserlerdir. İmam Ahmed b. Hanbel, İmam Şâfiî'nin kadim dönemi talebelerindedir ve bir sözünde "hakkında delil bulamadığım (haber bulamadığım) meselelerde Şâfiî'nin kavliyle fetva verdim, çünkü o Kureyş'li bir âlimdir ve yeryüzünü ilmiyle doldurmuştur" demektedir.¹⁵² Bu söz, eğer doğru ise, İmam Ahmed b. Hanbel'in eserlerinde ve fikirlerinde yapılabilecek titiz bir çalışma aynı zamanda İmam Şâfiî'nin kadim mezhebi hakkında da bize bilgi verebilir.¹⁵³ Ama bu da bizi

¹⁴⁸ Ebu Zehra, *Târihu'l-Mezâhibi'l-İslâmiyye*, s.462.; Cündi, *el-İmamü'ş-Şâfiî*, s. 194.; Emin el-Hûlî, *el-Müceddidün fi'l-İslam*, s.85. (Bu elbette ki bir genellemedir ve Şâfiî alimler bu genellemeyi sınırlamışlardır ve kadim mezhebinin tamamının değişmediğini savunmuşlardır. Bk. İbrahim, Muhammed, *Hanefî ve Şâfiîlerde Mezhep Kavramı*, İstanbul, s.118.)

¹⁴⁹ İbn Hacer Askalanî, *Tevali't-Te'sis li Meali Muhammed b. İdris*, Tah. Ebu'l-Fida Abdullah el-Kâdi, Beyrut: Daru'l- Kütübi'l-İlmiyye, 1986., s. 117.

¹⁵⁰ Dekkar, *El-İmamü'ş-Şâfiî*, s. 153.

¹⁵¹ İbrahim, *Hanefî ve Şâfiîlerde Mezhep Kavramı*, İstanbul, s.119.

¹⁵² Emin el-Hûlî, *el-Müceddidün fi'l-İslam*, s.101.

¹⁵³ Aybakan, *İmam Şâfiî*, s. 42.

kesin bir sonuca götürmez. Nitekim İmam Ahmed b. Hanbel h. 241 tarihinde yani İmam Şâfiî'den yaklaşık 37 yıl sonra vefat etmiştir. İmam Şâfiî ile Mısır öncesi dönemde görüşüğü için 45-50 yıl kadar bir süre tamamıyla İmam Şâfiî'nin etkisinde kalıp onun görüşleriyle hareket ettiğini düşünmek oldukça zordur.¹⁵⁴

İmam Şâfiî'nin, yeni mezhebini oluştururken Mısır öncesi telifatını veya görüşlerini tamamen unutarak yaptığı düşünülemez. Nitekim bazı rivayetlerde güçlü bir hafızaya sahip olduğu belirtilen¹⁵⁵ İmamın, Mısır öncesi telifatını yanında getirmese dahi hafızasında bunlar vardır ve bunları tekrar gözden geçirmiştir. Elbette ki kadim kavillerinin tamamını değiştirmiştir şeklinde bir görüş ileri sürülemez. Zaten kimse de bunu iddia etmemektedir. Furu fıkıh kitaplarında da bunun sayısı sınırlı verilmiştir. Dolayısıyla şöyle bir sonuca varılabilir: İmam Şâfiî'nin Mısır'da telif ettiği cedid fıkıhın ana kaynağı aslında kadim fıkıhdır. Elbette ki hem Mısır hayatı, örf, adetler vb. hem de buradaki ilmî birikim İmam Şâfiî'nin fikrî yapısındaki bu değişimi etkilemiştir. Ama bunu bir sihirli sopa değilmiş gibi tam anlamıyla bir değişiklik olarak görmek veya Mısır'a gidişini bir sınır kabul ederek önce böyleydi gidince böyle oldu tarzında kesin bir hüküm vermek elbette doğru değildir. Dediğimiz gibi bu bir süreçtir ve bu süreç Mısır'da ki ilmi birikime vakıf olunca kemale ermiş ve nihai görüşlerini açıklamıştır.

İmam Şâfiî, Mısır'a gelirken yanında ehli hadis imamlarından olan Sufyan b. Uyeyne'nin kitaplarını getirmiştir.¹⁵⁶ İmam Şâfiî'nin, İmam Mâlik'e karşı çıkarken ve cedid mezhebini yazarken bu kitaplardan faydalandığı düşünülmektedir.¹⁵⁷ Mısırın ilmî birikimi de İmam Şâfiî bu değişiminde önemli bir konumdadır. İmam Şâfiî, Leys b. Sa'd'ın görüşlerini de talebesi Ebû Zekerriyya Yahya b. Hasan et-Tinsi'den almıştır.¹⁵⁸ Ayrıca İmam Mâlik'in, Mısır'da talebelerinden

¹⁵⁴ Gerçi Ahmed b. Hanbel'den rivayet edilen '*ben otuz yıldır Şafii'ye dua ediyorum*' sözü (Seyyid Üveys, *Resâil İle'l-İmâmi's-Şâfiî*, s.59) her ne kadar uzun yıllar boyunca Şafii'nin etkisinde olduğunu gösterse de, yine de İmam Şâfiî'nin kadim görüşlerini onun mezhebinden elde etmek zor olacaktır.

¹⁵⁵ Beyhakî, *Menâkibu's-Şâfiî*, s. 242.; Edhem, *Rihletü İmami's-Şâfiî ilâ Mısır*, s.6.

¹⁵⁶ Beyhakî, *Menâkibu's-Şâfiî*, s. 240.; El-Kavâsimî, *El-Medhal ila mezhebi'l-imami's-Şâfiî*, s.104.

¹⁵⁷ Aybakan, *İmam Şâfiî*, s. 107.

¹⁵⁸ El-Kavâsimî, *El-Medhal ila mezhebi'l-imami's-Şâfiî*, s.104.

olan Abdullah b. Abdülhakem,¹⁵⁹ Mısır'daki Malikî birikimi hakkında zengin bir kütüphaneye sahiptir. İmam Şâfiî ise bu kütüphaneden faydalanmıştır. Yine İmam Mâlik'in talebeleri arasında sayılan ve hadis yönü ağır basan¹⁶⁰ Eşheb b. Abdulazîz'den¹⁶¹ kitaplar almış ve bunlardan istifade etmiştir.¹⁶² Bu dönemde var olan '*Esediyye*'yi¹⁶³ İmam Şafî'nin, Eşheb'ten temin etmiş olabileceği ve cedid mezhebini oluştururken bundan etkilendiği de belirtilmiştir.¹⁶⁴ Tüm bu rivayetlerden anlaşıldığı kadarıyla İmam Şafî, Mısır'a vardığında, buradaki Mâlikî fikhî birikimi üzerine ciddi çalışma yapmıştır. Bunun sebebi de İmam Şafî'nin Mâlik'i eleştirirken sağlam bilgiler ve verilerle hareket etmek istemesi olabilir.

Sonuç itibariyle Mısır dönemi İmam Şafî'nin fikrî değişim sürecinin son merhalesidir. Buradaki ilmî birikimi ve özellikle Mâlik'in buradaki görüşlerini de inceleyen İmam Şafî, ictihadî olgunlaşma sürecini tamamlamış ve meyvelerini vermeye başlamıştır. Eserlerini telif eden İmam Şafî bu yeni görüşünü kendi asıl kavli olarak saymış ve "eski görüşlerimi nakledene hakkımı helal etmiyorum"¹⁶⁵ ve "Irak'taki kitaplarımı yakın"¹⁶⁶ diyerek son ve nihai görüşlerinin Mısır'da serdettikleri olduğunu belirtmiştir.

¹⁵⁹ Mâlik'in, Mısır'daki önemli temsilcilerindendir. Şafî, Mısır'a gelince onunla çokca görüşmüş hatta Abdullah b. Abdülhakem'in oğlu, İmam Şafî'nin mezhebine girmiştir. Daha sonra Büveyyî ile aralarında geçen bir ihtilaf sonucu Mâlikî mezhebine geri dönmüştür. Bk. Dekkar, *El-İmamü's-Şâfiî*, s. 167.; Aybakan, *İmam Şâfiî*, s. 174.

¹⁶⁰ Aybakan, *İmam Şâfiî*, s. 108.

¹⁶¹ Eşheb, İbnü'l-Kâsım'dan sonra Mısır'da Mâlikîler'in otoritesi sayılır. Cengiz Kallek, "Eşheb el-Kaysî", DİA, c. XI. s. 462.

¹⁶² El-Kavâsimî, *El-Medhal ila mezhebi'l-imami's-Şâfiî*, s.105.

¹⁶³ *Esediyye*: Eset b. Fûrat (v.213), Ebû Hanife'nin talebesinden Irak fikhını öğrendikten sonra Mısır'a gelmiş ve Malikî fikhını tahsil etmiş ve bu eseri telif etmiştir.

Müdevvene: Sehnûn, *Esediyye*'yi okumuş, sonra Mısır'a gelerek bunu İbn Kasım'a arzetmiştir. İbn Kasım'la düzenlemeler yapmış ve bu ikinci eser *Müdevvene* olmuştur. (Karaman, *İslam Hukuk Tarihi*, s.208. Cengiz Kallek, "Eset b. Furât", DİA, , c.XI. s. 366.

¹⁶⁴ Aybakan, *İmam Şâfiî*, s. 42.

¹⁶⁵ Ebu Zehra, *Târibu'l-Mezâhibi'l-İslâmiyye*, s.462.; İbrahim, *Hanefî ve Şafîlerde Mezhep Kavramı*, İstanbul, s. 118.

¹⁶⁶ İbn Hacer, *Tevalî'r-Te'sis li Meali Muhammer b. İdris*, s. 117.

B- İmam Şâfiî'nin Fıkıh Anlayışındaki Değişikliğin Nedenleri

İmam Şâfiî ömrü boyunca değişik beldelere seyahatlerde bulunmuş ve gittiği yerlerde ders aldığı hocalardan, beldenin ilmi birikiminden, hadis birikiminden ve o bölgenin âdet, gelenek ve göreneklerinden etkilenerek görüşlerini gözden geçirme ihtiyacı hissetmiştir.¹⁶⁷ İmam Şâfiî'den nakledilen “Hadisin sıhhati sabit olunca, benim mezhebim odur”¹⁶⁸ şeklinde görüşü onun serdettiği bir görüşte katı bir tutum sergilemediği, aksine her zaman yeni görüşlere açık olduğunu gösterir.

Ayrıca bir müctehidin doğru bir görüşe vakıf olduktan sonra eski görüşünden rücu' edip yeni görüşü benimsemesi, delil sahih olduğunda onunla amel etmesi gerekir. Şayet sonrasında daha güçlü bir delile muttali olursa, bu delille amel edip önceki görüşünden dönmesi gerekir. Bu durumda değişiklik bir şüphe ve eksiklik değil, araştırma ve inceleme sonucu varılan son neticedir.¹⁶⁹ Sahabeden rivayet edilen birçok olay da bunu desteklemektedir. Nitekim Hz. Ömer'den rivayet edilen bir sözde, Hz. Ömer, kadı tayin ettiği kişiye '*Önceden verdiğin bir hüküm daha sonra aklınla rücu' ettiğin bir hükümle hükmedip hakka dönmene engel olmasın. Hakka rücu', batılda ısrar etmekten daha hayırlıdır*'¹⁷⁰ buyurmaktadır. Hz. Ali'nin '*Ben ve Ömer ümmehâtü'l-evlâd'ın*¹⁷¹ *satılmayacağı konusunda aynı görüşteydik. Fakat ben şimdi satılmasını uygun görüyorum*' sözü eski kavlından rücu ettiğini göstermektedir.¹⁷² Dolayısıyla hakka rücu' etmek efdal olandır. İmam Şâfiî de bu kuralı bozmamış ve gerekli gördüğünde görüşünü değiştirmiştir.

¹⁶⁷ Eş-Şek'a, *el-Eimmetu'l-Erbaa*, III. Mukaddime s.(ç)

¹⁶⁸ Ebu Zehra, *İmam Şâfiî*, s. 174.; Ufur, *El-İmamü's-Şafii fakihen ve muhaddisen*, s.72.

¹⁶⁹ İbn Ebî Hâtim, *Âdâbü's-Şâfiî ve Menakıbu* s. 50.

¹⁷⁰ Münâvî, *Ferâidü'l-fevâid*, s.11; Cündi, *el-İmamü's- Şâfiî*, s. 195.; Emin el-Hûlî, *el-Müceddidün fi'l-İslam*, s. 86.

¹⁷¹ Ümmü'l-Veled ç Ümmehâtü'l-evlât: Mevlasının firaşında (yatağında), onun ikrarı ile birlikte çocuk doğurmuş olan cariye. Efendisi ölünce hür olur. Bk. Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s.470.

¹⁷² Münâvî, Muhammed b. İbrahim b. Abdurrahman es-Selâmî, *Ferâidü'l-Fevâid fi İhlîfafi'l-Kavleyn li-Müctehidin Vahid*, Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1995. s.10; Emin el-Hûlî, *el-Müceddidün fi'l-İslam*, s.86. (Her iki eserde de bu konuda birçok örnek verilmektedir.)

Fakat şunu da belirtmek gerekir ki İmam Şâfiî, görüşlerinde küllî bir değişiklik yapmamıştır. Mısır'a geldikten sonra yazdığı eserler önceki eserlerinden tamamıyla farklı değildir. O yeni eserlerini yazarken Irak'taki görüşlerinden değişmeyen içtihatlarını alır, değişen görüşlerini bırakır ve yeni görüşlerini açıklar.¹⁷³

İmam Şâfiî'nin hayatını ele alırken, onun seyahatlerinin, ilmi birikiminin oluşmasında en büyük pay sahibi olduğu söylenebilir. Yaptığı bu seyahatlerde yeni bilgi ve yöresel şartlarla karşılaşması sonucu İmam Şâfiî'de ilmî ve fikrî bir olgunlaşma olmuş ve bunun sonucunda görüşlerinden bazılarını değiştirme ihtiyacı hissetmiştir.¹⁷⁴

Sayılabilecek diğer önemli etken ise, Medine'de İmam Mâlik'in talebesi olması ve uzun bir süre O'nun etkisinde kalmasıdır. İmam Şâfiî, İmam Mâlik'i kendisine en büyük hoca olarak görmüştür.¹⁷⁵ İmam Mâlik'in vefatından sonra, İslâm âlemini gezen ve yeni fikirlerle karşılaşan İmam Şâfiî, İmâm Malik'in etkisinden kurtulmuş, bazı görüşlerini eleştirmiş ve artık kendi görüşlerini serdetmeye başlamıştır. İmâm Mâlik'le aralarındaki ihtilafı konuları ihtiva eden "*İhtilâfu Mâlik ve Şâfiî*" adlı bir eseri bulunmaktadır.¹⁷⁶

Hayatının uzun bir bölümünü İmam Malik'in etkisinde geçiren, İmam Şâfiî'nin, aslında bu kadim ve cedit ayrımında İmam Malik'in etkisi çok fazladır. Bazı rivayetlerde onun kadim görüşlerinin tamamının İmam Mâlik'in mezhebi olduğu belirtilmiştir.¹⁷⁷ Fakat kadim görüşlerinde İmam Malik'in etkisi ile ilgili yapılan müstakil bir çalışmada temizlik kamet, ezan ve namaz konuları ile ilgili 44 kadim görüş ele alınmış ve bunlardan 33 konuda İmam Malik'le benzer ya da

¹⁷³ Ebu Zehra, *Târihu'l-Mezâhibi'l-İslâmiyye*, s. 343.

¹⁷⁴ Ahmed Emin, *Duba'l-İslam*, II. 231.; Ebu Zehra, *İmam Şâfiî*, s. 174.; Şirbâsi, *El-Eimmetü'l-Erba'a*, Daru'l-Hilal, s.128.

¹⁷⁵ Dekkar, *El-İmamu's-Şâfiî*, s. 158.; El-Kavâsimî, *El-Medhal ila mezhebi'l-imami's-Şâfiî*, s.153.

¹⁷⁶ Dağcı, *İmam Şâfiî'nin hayatı ve fıkıh usûlü ilmindeki yeri*, s. 96.; El-Kavâsimî, *El-Medhal ila mezhebi'l-imami's-Şâfiî*, s.157.

¹⁷⁷ Dekkar, *El-İmamu's-Şâfiî*, s. 159. (bu rivayet *el-Vâfi bi'l-Vefayât*'dan alınmıştır. Dekkar, bunun abartı olduğunu, İmam Şâfiî'nin, Bağdat'ta mutlak müctehid olduğunu ve kimsenin sözüne bağlı kalmadığını belirtir.); Abdurrahman Candan, *İmam Şâfiî'nin Erken Dönem (Kadim) Görüşlerinin Oluşmasında İmam Malik'in Etkisi*, s. 120. (Burada Kaffal es-Sağır ve Safedî'nin görüşlerinin böyle olduğu, Nevevî'nin ise buna karşı çıktığı bildirilmektedir.)

yakın görüşte olduğu tespit edilmiştir.¹⁷⁸ Dolayısıyla her ne kadar onun etkisinde olduğu söylenebilirse de kadim görüşlerinde İmam Malik'le farklı içtihatlarda bulunduğu da görülmektedir. İmam Malik sebebiyle bir fikrî yapısı oluşan İmam Şâfiî, daha sonra farklı hadislerle ve fikirlere muttali olunca, İmam Malik'in bazı görüşlerini reddetmiş ve yeni görüşler belirlemiştir. Ayrıca talebelik döneminde öğrenemediği İmam Malik'in bazı görüşlerini, Mısır'a gittiğinde talebelerinden öğrendiği bilinmekte ve kendisinin '*Mısır'a geldiğimde Malik'in rivayet ettiği hadislerin sadece on altı tanesine muhalefet ettiğini biliyordum. Bir de baktım ki, aslı aldığı yerde fer'i, fer'i aldığı yerde aslı terketmiş*' dediği rivayet edilmektedir. Dolayısıyla Mısır'da öğrendiği bilgiler sonucu Malik'in görüşlerini tekrar gözden geçirdiği ve daha dikkatli bir şekilde incelediği belirtilmiştir¹⁷⁹. İmam Şâfiî'nin, Mısır'da elde ettiği literatür üzerinde araştırma ve incelemesini tamamladığı ve kendi görüşlerini olgunlaştırdığı günlerde yaşadığı bazı gelişmeler de (Fityan'ın, İmam Şâfiî'ye saldırıları, İmam Malik'e ait eşyaların kutsanması haberleri vb.) İmam Şâfiî'nin, İmam Malik'i eleştirmesine sebep olmuştur.¹⁸⁰ İmam Şâfiî, Mısır'a geldiğinde burada İmam Mâlik'in baskın etkisini görmüştür. Talebeleri onun görüşünden başka bir görüşe itibar etmemekte, ona muhalif olanlara şiddetle karşı çıkmaktadırlar. Hatta Şâfiî'nin görüş değiştirmesi ile ilgili bir rivayette '*ben yeni görüşler belirttim. Çünkü Mısır'a gelince, Mağrip'te İmam Mâlik'e ait bir sarığın, yağmur duasında kullanıldığını (bu sarıktan medet beklendiğini) duydum. Zaman sonra onun (İmam Mâlik'in) insanlar tarafından Mesih gibi anlaşılacağından korktuğum için, ona muhalefet ettim ve bununla Mâlik'in de müctehid bir imam olduğunu ve bazen hata edip bazen isabet edebileceğini insanlara göstermek istedim*'¹⁸¹ dediği bildirilmektedir. Elbette ki Şâfiî'deki değişimin sebebi olarak bu gösterilemez. Fakat bu da tetikleyici veya Şâfiî'nin artık düşüncelerini açması için zahiri bir sebep, bardağı taşıran son damla olabilir.

Yine İmam Şâfiî'nin sünnete olan bağlılığı da bu değişimde önemli bir etkiye sahiptir. İmam Şâfiî'nin hayatı aslında bir sünnet müdafaasıdır. Nitekim İmam

¹⁷⁸ Abdurrahman Candan, '*İmam Şâfiî'nin Erken Dönem (Kadim) Görüşlerinin Oluşmasında İmam Malik'in Etkisi*', s. 120-141.

¹⁷⁹ Muammer Arangül, '*İmam Şâfiî'nin İmam Malik'ten Kopuşu*', Geleneksel ve Modernist Paradigma Kışkacında İmam Şâfiî (edt. M. Mahfuz Söylemez), Araştırma Yayınları, Ankara 2014, s. 336.

¹⁸⁰ Muammer Arangül, '*İmam Şâfiî'nin İmam Malik'ten Kopuşu*', s. 339-340.

¹⁸¹ Dekkar, *El-İmamu's-Sâfiî*, s. 160.; Edhem, *Rihletü İmami's-Şâfiî ilâ Mısır*, s.35.

Şâfiî'nin eserlerinde onun fikrî projesinin temel gayelerinden birisinin de sünneti tesis olduğu görülür.¹⁸² İmam Şâfiî farklı kanallardan farklı hadisler elde etmiş ve büyük bir hadis külliyyatına sahip olmuştur. Sahabe-i kiram, Rasulullah (s.a.v.) hayattayken ve özellikle vefatından sonra, İslam alemine dağılmışlar ve beraberlerinde Rasulullah (s.a.v.)'dan aldıkları ilmî birikimi götürmüşlerdir. İmam Şâfiî, sahabenin dağıldığı bu bölgelerdeki hadis birikimini elde etmeye çalışmış ve bunun sonucunda görüşlerinde değişiklikler olmuştur. Diğer mezhep veya imamlar genel olarak kendi bölgelerindeki rivayet malzemesiyle amel ederken,¹⁸³ İmam Şâfiî hayatının ilk dönemlerinde hadis ilmiyle iştigal etmeye başlamış ve ömrünün sonuna kadar gittiği bölgelerdeki hadis birikimini elde etmeye çalışmıştır. Gerek Mekke'de Sufyan b. Uyeyne, Medine'de İmam Malik, Kûfe'de İmam Ebû Hanîfe'nin ravi zinciriyle naklettiği gerekse diğer bölgelerde nakledilen hadislere mütali' olmuş ve büyük bir hadis birikimine sahip olmuştur.¹⁸⁴ Bu hadis birikimi onda yeni bir ufuk açmıştır. Artık olaylara tek yönden değil farklı yönlerden bakabilmektedir. Nitekim bu İmam Şâfiî'nin hadis ve Arapça konusunda belirttiği görüşüne de uygun bir davranıştır. O bu görüşünü şu sözlerle açıklar: *"Arapça dillerin ifade bakımından en geniş, kelime hazinesi bakımından en zenginidir. Peygamberden başka Arapçayı tamamıyla bilebilecek bir insan düşünmüyorum. İnsanların tamamı bir bütün olarak düşünülürse, Arapçanın bilinmeyen bir yönü kalmaz. Yani onu bilen biri mutlaka çıkar. Arapların Arapçayı bilmesi, fakihlerin sünneti bilmesi gibidir. Sünnetlerin tamamını, eksiksiz bir şekilde bilen bir kimse tanımıyoruz. Âlimlerin hepsinin ilmi bir araya toplanınca, sünnetlerin tamamı ortaya çıkar. Arapça konusu da böyledir. Araplar bir araya gelirse Arapçanın tamamı bilinir"*.¹⁸⁵ Dolayısıyla İmam Şâfiî devamlı yeni hadisleri araştırmış, hadise muhalif bir görüşü varsa, hadise döneceğini açıkça söylemiştir. Nitekim *"Hadisin sıhhati sabit olunca, onunla amel edin ve benim görüşümü terkedin..."*¹⁸⁶ veya *"Benim kitabımda*

¹⁸² Kırbaşoğlu, *Sünni Paradigmanın Oluşumunda Şâfiî'nin Rolü*, s. 90. (Nasr Hâmid Ebu Zeyd'in İmam Şâfiî ve Ortayol İdeolojisinin Tesisi makalesinden.)

¹⁸³ Kılıçer, "Ehl-i Re'y", DİA, c.X, s.522. (İmam Malik'in 'Harreteyn(Medine çevresindeki taşlık bölge) sınırları dışında kalan hadis gücünü yitirir' veya 'Iraklıların hadislerini ehl-i kitab'ın sözü gibi kabul edin; onları ne tasdik ne de tekzip edin' sözleri bu bağlamda düşünülebilir. Bk. Salim Ögüt, "Ehl-i Hadis", DİA, c.X, s.510.)

¹⁸⁴ Ahmed Emin, *Duha'l-İslâm*, II. 231.; Emin el-Hûlî, *el-Müceddidün fi'l-İslâm*, s.76.; El-Kavâsimî, *El-Medhal ila mezhebi'l-imami's-Şâfiî*, s.138.

¹⁸⁵ İmam Şâfiî, *Er-Risâle*, s. 25-26.

¹⁸⁶ İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, c.10 s.253.

*Rasulullah'ın (s.a.v.) sünnetine aykırı bir şey bulursanız, Rasulallah'ın (s.a.v.) sünnetini alın ve benim sözümü terkedin*¹⁸⁷ şeklindeki sözleri sahih hadisin O'nun mezhebi olduğunu gösterir. Böylece önceden benimsediği bir görüşün aleyhine bir sahih hadis bulunduğunda, İmam Şâfiî görüşünü değiştirmiş yeni bir görüş belirtmiştir.¹⁸⁸

Görüşlerini değiştirmede çok önemli gördüğümüz diğer bir sebep ise, ehl-i rey'in görüşlerine muttali olmasıdır. İmam Şeybânî ile karşılaşması ve ondan ehl-i rey'in görüşlerini alması, Malik çizgisinden ayrılma sürecinin başlamasıdır. Ehl-i rey' fikhını alan İmam Şâfiî, artık meselelere farklı bir açıdan da bakabilmektedir.

Gerek hadis bilgisi gerekse ilmi bilgisinin artması, İmam Şâfiî'de fikrî bir olgunlaşma sağlamıştır. Elbette ki ömrünü ilimle geçiren bir insanın, öğrendikleri kendisinde sadece bir bilgi yığını olarak kalmayacak ve onda olumlu bir ilerleme kaydettirecektir. İmam Şâfiî'deki bu ilmî ve fikrî olgunlaşma onun görüşlerini tekrar incelemeye itmiş ve bunun sonucunda da doğru olduğunu düşündükleri kalmış, yanlış olduğunu düşündüğü görüşlerini ise değiştirmiştir.¹⁸⁹ Ayrıca bu ilmî ve fikrî olgunlaşma sonucu İmam Şâfiî meseleler hakkında yeni kıyaslar yapmış ve aynı mesele hakkında yaptığı eski kıyastan rücu' etmiştir.¹⁹⁰

Bu olgunlaşma İmam Şâfiî'nin hayatının her safhasında görülmektedir. İmam Şâfiî'nin görüş değiştirmesinin tek nedeni, Irak'tan Mısır'a geçerken orada yeni adetlerle karşılaşmasıdır, demek yanlış olacaktır. İmam Şâfiî'nin tüm hayatı boyunca geçirmiş olduğu ictihadî olgunlaşma ve derin araştırma merhalesi, O'nun kavillerindeki değişikliğin en önemli, hatta temel nedenidir. Daha çok tetkik ve yükselme devresi denilebilecek bu halin diğer imamlarda da olduğu söylenebilir. Nitekim gerek İmam Ebû Hanîfe gerek İmam Mâlik gerekse İmam Ah-

¹⁸⁷ İbrahim, *Hanefî ve Şafîîlerde Mezhep Kavramı*, İstanbul, s.116.

¹⁸⁸ Ebu Zehra, *İmam Şâfiî*, s. 174.; El-Kavâsimî, *El-Medhal ila mezhebi'l-imami's-Şâfiî*, s.307.; Hüseyin, *Tarihü'l-Fıkhi'l-İslamî*, s.199.

¹⁸⁹ Dekkar, *El-İmamu's-Şâfiî*, s. 154.

¹⁹⁰ El-Kavâsimî, *El-Medhal ila mezhebi'l-imami's-Şâfiî*, s.307.

med b. Hanbel ve diğer imamlardan rivayet edilen bilgilerde, onların da görüşlerinde değişikliklere gittikleri bilinmektedir.¹⁹¹ Fakat İmam Şâfiî her iki dönemdeki meseleleri tedvin etmiş olduğu için bu farkın ortaya çıktığı söylenebilir.¹⁹² Ayrıca diğer imamların fikhî görüşlerinde de değişiklik olmasına rağmen, İmam Şâfiî'de bu ayrımın meşhur olmasındaki nedenlerden biri de ondan rivayet edilen “eski görüşlerimi nakledene hakkımı helal etmiyorum”¹⁹³ ve “Irak'ta ki kitaplarımı yakın”¹⁹⁴ şeklindeki rivayetleri ve bunun sonucunda mezhep kitaplarında bu değişimin zikredilmesidir.

İmam Şâfiî, Ley's b. Sa'd'ın görüşlerini –kendisiyle görüşme imkânı olmasına rağmen- bizzat kendisinden alamamıştır. Hatta bir sözünde Ley's b. Sa'd ile görüşemediği için üzüntüsünü belirtmiştir.¹⁹⁵ İmam Şâfiî, Mısır'da Ebû Zerr, Zübeyr b. Avvam, Sa'd b. Ebi Vakkas, Abdullah b. Ömer gibi sahabe'nin önde gelenlerinden ilim almış olan Ley's b. Sa'd (v.175)'in öğrencilerinden fikhî bilgiler almıştır. Onlardan etkilenmiş, bu da görüşlerinde değişikliğe sebep olmuştur.¹⁹⁶

Ayrıca İmam Şâfiî'nin, Mısır'daki ilmi birikimden faydalanması da bu değişimde önemli bir etkidir. İmam Mâlik'in talebeleri arasında sayılan ve hadis yönü ağır basan¹⁹⁷ Eşheb b. Abdulazîz'den (145-224) kitaplar almış ve bunlardan faydalanmıştır.¹⁹⁸ Eşheb, İmam Mâlik'in önemli bir talebesidir. İmam Şâfiî, Mısır'a gelince Eşheb'le görüşmüş ondan kitaplar alarak, ilminden istifade etmiştir. Hatta 'Esediyye'yi İmam Şâfiî, Eşheb'ten alıp okumuş olabilir.¹⁹⁹ İmam Şâfiî, Mısır'da,

¹⁹¹ Münâvî, *Ferâidü'l-fevâid*, s.9.; Dekkar, *El-İmamü's-Şâfiî*, s. 154.

¹⁹² Kılıçer, Esad, *İslâm Fıkhdında Rey Taraftarları*, Ankara: D.İ.B.Y., 1994., s. 124.

¹⁹³ Ebu Zehra, *Târihu'l-Mezâhibi'l-İslâmiyye*, s.462.

¹⁹⁴ İbn Hacer, *Tevali't-Te'sis li Meali Muhammed b. İdris*, s. 117.

¹⁹⁵ Aybakan, *İmam Şâfiî*, s. 107.

¹⁹⁶ Ahmed Emin, *Duha'l-İslâm*, II. 231.; El-Kavâsimî, *El-Medhal ila mezhebi'l-imami's-Şâfiî*, s.100-101.; Abdurrahman Şerkavi, *Eimmetü'l-Fıkhi't-Tis'a*, Kahire: Daru's-Şuruk, 1991., s. 123.

¹⁹⁷ Aybakan, *İmam Şâfiî*, s. 108.

¹⁹⁸ El-Kavâsimî, *El-Medhal ila mezhebi'l-imami's-Şâfiî*, s.105.

¹⁹⁹ Aybakan, *İmam Şâfiî*, s. 108.

Malik'in mezhebine muhalif olan görüşlerini açıklamaya başlayınca, Eşheb'le araları açılmış ve hatta bir rivayette Eşheb'in '*Allah'ım Şâfiî'nin canını al, yoksa Malik'in mezhebi yok olacak*' şeklinde dua etmiştir.²⁰⁰

İmam Şafî'nin Mısır'da görüş değişikliğinde, oradaki ilmi çevrenin etkisini göstermesi bakımından, İbn Ebi Hatim'in şu rivayeti önemli bilgiler içermektedir: "*Şafî, Hicaz'dan İbn Uyeyne'nin kitaplarını getirdi, Yahya b. Hassan'a gitti ve o da yazdı. Eşheb b. Abdulaziz'den kitaplar aldı. Bu kitaplarda asar (sünnet) ve Eşheb'in kendi görüşleri vardı. Kitapları önüne koyar ve yeni kitaplar yazardı.*"²⁰¹ İmam Şafî'nin, Mısır'da, fakihler arasındaki ihtilafları içeren kitaplar edindiği ve bunları okuduğu ile ilgili bilgiler rivayet edilmiştir.²⁰² Bu okumaların da görüşlerindeki değişiklikte etkili olduğu düşünülebilir.

Ayrıca İmam Şafî muhalifleriyle çok münazaralarda bulunduğundan, bu hal onu daima kendi görüşlerini yeniden düşünmeye, dikkatle incelemeye sevk etmiştir. Böylece noksan veya kusurlu olan içtihadlarını görebilme fırsatı bulmuştur. İmam Şafî gerek kendi döneminde gerekse kendinden önceki dönemlerdeki fukahanın görüşlerini dikkatle inceler, münazaralarda onlara kulak verir, böylece kendi görüşünden daha iyi olan görüşlere muttali olur ve onlardan beğendiklerini seçerdi.²⁰³

Beyhâkî'de, İmam Şafî'nin özellikle ehl-i re'y taraftarlarıyla münazaraları uzun bir şekilde nakledilmektedir. Bu münazaralar, aslında İmam Şafî'nin ufkunu açmış, delilini kuvvetlendirmiş; tartıştığı konuları karşıt görüşleriyle birlikte detaylı bir şekilde ele almasına sebep olmuştur. Bu ise onun ilmi birikimine büyük katkı sağlamıştır. Hatta Naci Lümeyn, '*İmam Şafî deliller üzerinde sürekli incelemelerde bulunmuş, anları tenkide tabi tutmuş ve devamlı olarak öğrencileri ve*

²⁰⁰ El-Kavâsimî, *El-Medhal ila mezhebi'l-imami's-Şafî*, s.159.; Rüstâkî, *el-Kadim ve'l-cedid min akvali'l-imami's-Şafî*, s.47.; Usfur, *El-İmamü's-Şafî fakihen ve muhaddisen*, s.179.

²⁰¹ İbn Ebi Hâtim, *Âdâbü's-Şafî ve Menakıbub*, s. 53.

²⁰² İbn Hacer, *Tevali't-Te'sis li Meali Muhammer b. İdris*, s. 153.

²⁰³ Ebu Zehra, *Târihu'l-Mezâhibi'l-İslâmiyye*, s.462.

başkalarıyla münazaralarda bulunmuştur. Bu da görüşlerinde değişikliğe sebep olmuştur...’ demektedir.²⁰⁴

İmam Şâfiî'nin görüş değiştirmesinde örfün de etkisinin olduğu söylenmekle birlikte, bunun boyutlarının tespiti de zor görünmektedir. Örfün, hukukun değişimindeki etkisi kaçınılmazdır. Basit bir hayatın hüküm sürdüğü göçebelik ya da kırsal kesim yaşantısının ihtiyaçları ile karmaşık hayatın hâkim olduğu şehir hayatı ya da medenî yaşantının ihtiyaçları farklı olacaktır.²⁰⁵ Medine’de hadis ekolünün oluşmasında, Irak’ta rey ekolünün oluşmasında etkili olan örf, elbette İmam Şâfiî'nin de hayatında ve fikhî olgunlaşmasında etkili olmuştur. Medine’de hadis ekolünün bir savunucusu olan İmam Şâfiî'nin, Irak’a gittikten sonra İmam Mâlik’i eleştirdiği de görülmüştür. Hatta İmam Mâlik’in kabul ettiği Medine ehlinin amelini dahi hüccet olarak kabul etmemiştir.²⁰⁶ Mısır ise farklı bir örfün yaşandığı yerdir. Çevre faktörleri, gelenek ve görenekler, coğrafi faktörler ve iklim farklıdır. Bu ister istemez İmam Şâfiî’yi etkilemiştir.²⁰⁷ Fakat örfün bu değişiklikte etkisini fazla abartmak ve bu değişikliği tamamen örfle bağlamak da doğru olmayacaktır. Hatta İmam Şâfiî’deki bu değişimi özel bir araştırma konusu yapan Naci Lümeyn, örfün fetva vermede etkisini kabul etmekle birlikte, Şâfiî’deki değişimin Mısır örfüyle herhangi bir alakası olmadığını savunmuştur.²⁰⁸

Sonuç

Sonuç olarak İmam Şâfiî'nin düşünce dünyasında gerçekleşen bu değişimin bir süreç halinde gerçekleştiğini söyleyebiliriz. Eskiden ani bir kopuş değil, ilmî birikimiyle paralellik arz eden bir gelişmedir. Onun, İmam Mâlik’e talebeliğiyle

²⁰⁴ Naci Lümeyn, *el-Kadim ve l-Cedid fı Fıkhi ş-Şâfiî*, Kahire: Daru İbn Affan 2007, I. s.350.; ayn. mlf., *İmam Şâfiî'nin Bazı Görüşlerini Değiştirmesinde Mısır'daki Çevreden Etkilenmesi Meselesi*, Çev. Muammer Bayraktutar, e-Şarkıyyat İlmi Araştırmalar Dergisi, Nisan 2010, Sayı III. s.125.

²⁰⁵ Erdoğan, Mehmet, *İslâm Hukukunda Ahkâmın Değişmesi*, İstanbul: M.Ü.İ.F. Yayınları, 2000., s.17-18.

²⁰⁶ Cüdi, *el-İmamu ş- Şâfiî*, s. 307.

²⁰⁷ Erdoğan, *İslâm Hukukunda Ahkâmın Değişmesi*, s. 234.; Ebu Zehra, *Târîhu'l-Mezâhibi'l-İslâmiyye*, s.462.; El-Kavâsimî, *El-Medhal ila mezhebi'l-imami ş-Şâfiî*, s.307.

²⁰⁸ Lümeyn en-Naci, *İmam Şâfiî'nin Bazı Görüşlerini Değiştirmesinde Mısır'daki Çevreden Etkilenmesi Meselesi*, s.128.

başlayan dönem, ehl-i re'y fikhını öğrenmesiyle farklı bir boyut almış, fikir hayatındaki bu ilerleme Mısır'da nihayet bulmuş ve nihaî görüşlerini burada açıklamıştır. Şâfiî'deki bu değişimin her ne kadar Mısır'a gittikten sonra olduğu söylene de, bunun temellerinin aslında Mısır öncesinde atıldığı gerek bazı rivayetlerde gerekse fûrû konuları incelendiğinde görülebilir. Ayrıca genel olarak kadim görüşlerinde Şâfiî'nin, Mâlik taraftarı olduğu, görüşlerinin İmam Mâlik'in görüşleri olduğu ve ehl-i re'y'e bir reddiye olduğu söylenirse, durum tamamen böyle olmayıp kadim görüşlerinde de İmam Malik'e aykırı fetvaları olduğu görülmektedir. Buradan hareketle Şâfiî'nin kadim görüşlerinde de kendine özgün bir fikh sistemi kurmaya çalıştığı düşüncesine ulaşılabilir. İmam Şâfiî kendisine yeni bir sistem kurmuş ve bu sistemde Mâlik'in görüşlerine de muhalefet etmiştir. Fakat bu sınırlı bir muhalefettir. Dolayısıyla Şâfiî her iki görüşünde de sadece ehl-i re'y'e veya ehl-i hadis'e muhalefet etmemiş, tahminimizce iki görüşünde de kendine özgü bir fikh sistemi oluşturma çabasına girmiştir. Tabi ki bu sistemlerini oluştururken hem ehl-i hadis hem de ehl-i re'y'in ve hatta araştırmada çokça üzerinde durduğumuz diğer ilim aldığı kişilerin ve muttali olduğu yeni hadislerin etkisi kaçınılmazdır. Fakat aslında her iki görüşü de İmam Şâfiî o zamana kadar elde ettiği ilmi birikim sonucudur. Yani savunmacı değil özgün bir tavır takındığı söylenebilir. Şâfiî'de ki bu değişim ile ilgili birçok sebep sayılabilirse de, temelde Şâfiî'nin ilmî ve fikrî olgunlaşması olarak görebiliriz.

Kaynakça

- Abdulhalim Cüendi, *el-İmâmu's- Şâfiî nâsru's-sünne ve vâdiu'l-usûl*, Kahire: Dâru'l-Meârif, 1982
- Abdurrahman Candan, 'İmam Şafii'nin Erken Dönem (Kadim) Görüşlerinin Oluşmasında İmam Malik'in Etkisi', *Diyanet İlmî Dergi*, Nisan-Mayıs-Haziran 2011, C. 47 Sayı:2 s.117-141.
- Abdurrahman Candan, 'İmam Şafii'nin Kadim görüşlerinin Oluşum Süreci', *Geleneksel ve Modernist Paradigma Kıskaçında İmam Şafii* (edt. M. Mahfuz Söylemez), Araştırma Yayınları, Ankara 2014, s.473-516.
- Abdurrahman Şerkavi, *Eimmetü'l-fikhi't-tis'a*, Kahire:Daru's-Şuruk, 1991, s. 123.
- Abdülganî Dekkar, *El-İmam eş-Şafii: fakihü's-sünneti'l-ekber*, Dımask : Dârü'l-Kalem, 1987.
- Ahmed Emin, *Duha'l-İslâm*, 7.bs., Kahire: Matbaatu Lecneti't-Te'lif ve't-Terceme ve'n-Nesr, 1964.
- Ahmed Şirbâsî, *El-Eimmetü'l-Erba'a*, Daru'l-Hilal, trhsz.,
- Arangül, Muammer, 'İmam Şafii'nin İmam Malik'ten Kopuşu', *Geleneksel ve modernist paradigma kıskaçında imam Şafii* (edt. M. Mahfuz Söylemez), Araştırma Yayınları, Ankara 2014, s. 319-344.
- Aybakan, Bilal, *İmam Şafii ve Fıkıh Düşüncesinin Mezheplesmesi*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2007.
- Beyhakî, Ebu Bekr Ahmed b. Hüseyin, *Kitâbu beyâni batai men abtaa ale's-Şâfiî*, thk. Halil İbrahim Molla Hatur, Sirketu Tıbaatı'l-Arabiyye, Riyad 1980.,
- Bozena Strzyzewska, *Tarihü't-teşrii'l-İslâmî*, Beyrut:Dârü'l-Âfâki'l-Cedide, 1983.
- Cemâleddîn Abdurrahîm el-Esnevî, *Tabakâtü's-Sâfi'iyye*, Daru'l-Kutubi'lİlmiyye, Beyrut 1987.
- Dağcı, Samil, "İmam Şafii'nin Hayatı ve Fıkıh Usûlü İlmindeki Yeri", *Diyanet İlmî Dergisi*, Cilt 32 Sayı 2.
- Ebû İshak eş-Şirâzî, *Tabakatu'l-fukaha.*, thk. İhsan Abbas, Beyrut: Daru'r-Râidi'l-Arabî, 1970.
- Nemerî, Ebû Ömer Cemaleddin Yusuf b. Abdullah b. Muhammed Kurtubi İbn Abdülber, *el-İntika' fi fezaili'l-eimmeti's-selaseti'l-fukaha.* : Malik b. Enes el-Asbahi el-Medeni, Muhammed b. İdris eş-Şafii el-Muttalibi, Ebû Hanîfe Numan b. Sabit el-Kufi, Beyrut : Dârü'l-Beşairi'l-İslâmiyye, 1997.
- Ekrem Yûsuf Ömer Kavâsimî, *El-Medhal ila mezhebi'l-imami's-Şâfiî*, Ürdün: Daru'n-Nefâis, 2003.
- Emin el-Hûlî, *el-Müceddidûn fi'l-İslam*, Kâhire: Dâru'l-Ma'rife, 1965
- Esad Kılıçer, "Ehl-i Re'y", *DİA*, c.X, s.520-524.

- Esad Kılıçer, *İslâm Fıkhdında Rey Taraftarları*, Ankara: D.İ.B.Y., 1994.
- Fahrudin Râzi, *Menâkibu's-Şâfiî*, Kahire: Mektebetu Külliyyâti'l-Ezheriyye, 1986.
- Hayrettin Karaman, *İslam hukuk tarihi*, İstanbul: İz Yayıncılık, 1999.
- Hayri Kırbasoğlu (Haz.), *Sünni Paradigmanın Oluşumunda Şâfiî'nin Rolü*, Ankara: Kitabiyat, 2000.
- Hüseyin Ahmed Ferrâc, *Tarihu'l-fikhi'l-İslâmî*, Beyrut: Daru'l-Cami'iyye, 1989.
- İbn Ebî Hâtim, *Âdâbü's-Şâfiî ve Menakıub.*, thk. Abdülganî Abdülhalik, Beyrut Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye 2003
- İbn Hacer Askalanî, *Tevali't-te'sis li meali Muhammed b. İdris*, Tah. Ebu'l-Fida Abdullah el-Kâdi, Beyrut: Daru'l- Kütübi'l-İlmiyye, 1986.
- İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, Beyrut: Daru'l-Fikr, 1978.
- İbn Nedim, *Fibrîst*, Beyrut 1964.
- İbn Şühbe, Ebû Bekr b. Ahmed b. Muhammed b. Ömer b. Muhammed Takiyyuddin ed-Dimeşki, *Tabakatu's-Şâfiyye*, hzr. Hafız Abdulalim Han, Haydarabad: Me'ârifu'l-Osmâniyye, 1978.
- İbni Haldûn, *Mukaddime*, Çev. Halil Kendir, İstanbul: Yeni Şafak, 2004.
- İmâmü'l-Haremeyn Cüveynî, *Mugisü'l-halk fi tercihi'l-kavli'l-hak*, el-Matbaatü'l-Mısrıyye 1934/1352.
- Kallek, Cengiz, "Esed b. Furât", DİA, , c.XI. s.366-367.
- Kallek, Cengiz, Eşheb el-Kaysî, DİA, c. XI. 462.
- Kâtip Çelebi, Mustafa b. Abdillâh, *Keşfü'z-zünun an esâmil- kütüp ve'l-funûn*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1971.,
- Lümeyn en-Naci, *el-Kadim ve'l-cedid fi fikhi's-Şâfiî*, Kahire: Daru İbn Affan 2007.
- Lümeyn en-Naci, "İmam Şâfiî'nin bazı görüşlerini değiştirmesinde Mısır'daki çevreden etkilenmesi meselesi", Çev. Muammer Bayraktutar, *e-Şarkıyyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, Nisan 2010, Sayı III., s.117-128.
- Mehmet Erdoğan, *İslâm Hukukunda Ahkâmın Değişmesi*, İstanbul: M.Ü.İ.F. Yayınları, 2000.
- Muhammed Ebu Zehra, *İmam Şâfiî*, Terc. Osman Keskiöglü, Ankara: D.İ.B.Y. , 2000.
- Muhammed Ebu Zehra, *Tarihu'l-Mezâhibi'l-İslâmiyye*, Kâhire: Daru'l-Fikri'l-Arabî, 1996
- Muhammed Hudarî Beg, *Târihu't-tesrii'l-İslâmî*, 2. Bs., Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1967
- Muhammed İbrahim Ahmed Ali, '*el-Mezhep inde's-Şâfiyye*', Kral Abdulazîz Üniversitesi Dergisi, Riyâd 1978/1398
- Muhammed İbrahim Ahmed Ali, *Hanefî ve Şâfiîlerde mezhep kavramı*, çev. Faruk Beşer, İstanbul: Risale, 1989., s.122.

İMAM ŞAFİ'İN FİKİH ANLAYIŞINDAKİ DEĞİŞİM

- Mustafa Abdurrâzîk, *el-İmamü's-Şâfiî*, Mısır: Daru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1945.
- Mustafa es-Şek'a, *el-Eimmetü'l-erbaa (3) El-İmam Muhammed b. İdris Eş-Şâfiî*, Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-Lübnânî, 1984.
- Mustafa Münir Edhem, *Rihletü İmami's-Şâfiî ilâ Mısır*, Mısır: Matbaatü'l-Mutakaddaf ve'l-Mukaddem, 1930.
- Münâvî, Muhammed b. İbrahim b. Abdurrahman es-Selemî, *Ferâidü'l-fevâid fi ihlîtafi'l-kavleyn li-müctehidîn vahid*, Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1995.
- Nehrâvî, Ahmed Abdusselam *el-İmâmu's-Şâfiî fi mezhebeyhi'l-kadim ve'l-cedid*, Kahire: Mektebetü's-Şebâb, 1988.
- Nemerî, Ebû Ömer Cemaeddin Yusuf b. Abdullah b. Muhammed Kurtubi İbn Abdülber, *el-İntika' fi fezaili'l-eimmeti's-selaseti'l-fukaha*. : Malik b. Enes el-Asbahi el-Medenî, Muhammed b. İdris eş-Şafii el-Muttalibi, Ebû Hanife Numan b. Sabit el-Kufî, Beyrut : Dârü'l-Beşairi'l-İslâmiyye, 1997.
- Nevevî, Ebû Zekerîyya Muhyiddîn b. Şeref, *el-Mecmu' şerhu'l-Mühezzeb* (Thk. Muhammed Necîp el-Mutî), Kahire 1980.
- Öğüt, Salim, "Ehl-i Hadis", DİA, c.X, s. 508-512.
- Ramazan Ahmed Abdurabbih Ufur, *el-İmam eş-Şafii: fakihen ve muhaddisen*, Kahire: Mektebetü Vehbe, 2000.
- Rüstâkî, Muhammed Süme'î Seyyid Abdurrahman, *el-Kadim ve'l-cedid min akvali'l-imami's-Şafii*, Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2005.
- Sezgin, Fuat, *Taribu't-türâsi'l-Arabî*, Arapçaya çev. Mahmut Fevzi Hicazî v. dğr., Riyad: Camiatü'l-İmam Muhammed b. Suud el-İslamiyye, 1991.
- Seyyid Üveys, *Resâil ile'l-imâmi's-Şâfiî*, Kâhire: Daru's-Sâyi' Li'n-Neşr, 1978.
- Zehebî, Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Siyeru a'lâmi-n nübelâ*, 11. Basım Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1996.

